

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

УДК 911.3

**МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА МОДЕЛІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Галузь знань: **10 – Природничі науки**

Спеціальність: **106 – Географія**

Освітня програма: **Економічна та соціальна географія**

Магістерська робота
Студентки 2-го курсу
ОР «Магістр»
Тихоненко Вікторії Олегівни

Науковий керівник
кандидат географічних наук, доцент
Провотар Наталія Іванівна

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретико-методичні основи дослідження міграцій населення	6
1.1. Теорії, види та чинники міграцій населення.....	6
1.2. Сутність та особливості вимушених міграцій населення.....	100
1.3. Методика дослідження міграцій населення внаслідок війни.....	122
Розділ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	14
2.1. Просторово-часові аспекти зовнішніх вимушених міграцій	14
2.2. Просторово часові аспекти дослідження внутрішньо-переміщених осіб.....	23
2.3. Моделі міграційної поведінки молоді під час війни за результатами опитування.....	30
Розділ 3. ВИКЛИКИ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 2014-2025 рр.	39
3.1. Демографічні та соціально-економічні виклики вимушеної міграції населення України в період війни	39
3.2. Політика країн ЄС та інших країн світу щодо зовнішніх мігрантів з України	48
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ	668

ВСТУП

Сутність проблеми та її актуальність. Війна в Україні спричинила одну з найбільших та найшвидших криз переміщення населення з часів Другої світової війни. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки, що має серйозні демографічні наслідки для України. Актуальність дослідження даної теми також зумовлена безпрецедентним масштабом вимушеного переміщення українців після повномасштабного вторгнення росії у 2022 році.

Вивчення міграційних процесів є критично важливим для розуміння поточних потреб переміщених осіб, планування ефективної гуманітарної допомоги та розробки стратегій для майбутнього відновлення країни. Різні моделі міграційної поведінки жінок, чоловіків та дітей, зумовлені віком, статтю та обставинами, вимагають окремого аналізу для забезпечення цілеспрямованої підтримки та інтеграції. Розуміння цих аспектів є ключовим для розробки ефективних державних політик та програм підтримки як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Дослідження вимушеної міграції в Україні до 2022 року були досить поширеними, проте сучасний стан міграційних процесів, спричинених війною після 2022 року, залишається недостатньо вивченим, що робить цю тему особливо актуальною та цікавою для аналізу. На сьогоднішній день основними джерелами інформації для дослідження вимушених міграцій є опитування самих мігрантів, статистичні дані від органів місцевого самоврядування щодо внутрішньо переміщених осіб, офіційна статистика зовнішньої міграції Державної міграційної служби України, Міжнародної організації з міграцій, а також наукові статті та звіти, присвячені цій проблематиці.

Проте, варто зазначити, що наявність надійних статистичних даних про кількість та розміщення українських біженців, їхню статево-вікову структуру, а також про їхню інтеграцію в приймаючих країнах є обмеженою. Це ускладнює проведення всебічних досліджень.

Незважаючи на це, потреба у подальших дослідженнях залишається значною, особливо у вивченні довгострокових наслідків міграції для українського суспільства, економіки та демографії, а також для розробки ефективних стратегій підтримки та інтеграції переміщених осіб як в Україні, так і за кордоном.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є міграції населення викликані війною та моделі міграційної молоді під час війни. **Предметом** роботи є просторово-часовий аналіз зовнішніх міграцій населення та вимушено переселених осіб.

Метою написання магістерської роботи є дослідження просторово-часових аспектів міграцій населення України викликаних війною та виявлення моделей міграційної поведінки молоді під час війни. Для досягнення мети в роботі вирішувались такі *завдання*:

- ✓ з'ясувати сутність міграцій, їх види та причини, проаналізувати теорії та концепції міграцій населення;
- ✓ з'ясувати сутність та особливості вимушених міграцій населення;
- ✓ розробити методику дослідження міграцій населення внаслідок війни;
- ✓ проаналізувати просторово-часові аспекти зовнішніх вимушених міграцій;
- ✓ здійснити аналіз просторово-часових аспектів дослідження внутрішньо-переміщених осіб;
- ✓ визначити моделі міграційної поведінки молоді під час війни за результатами опитування;
- ✓ виявити демографічні та соціально-економічні виклики вимушеної міграції населення України в період війни;
- ✓ охарактеризувати політику країн ЄС та інших країн світу щодо зовнішніх мігрантів з України.

Для вирішення завдань в роботі використані методи аналізу і синтезу, порівняльно-географічний, картографічний, метод опитування, SWOT аналіз.

При написанні курсової роботи використані праці О.Малиновської, Е.Лібанової, О.Позняка, І.Гуцуляк, Л. Немець, К. Мезенцева, Н. Провотар, В.Паренюка та інших дослідників.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, містить список використаних джерел та додатки.

Розділ 1. Теоретико-методичні основи дослідження міграцій населення

1.1. Теорії, види та чинники міграцій населення

Міграція населення є одним із фундаментальних процесів, що формують соціально-економічний та культурний ландшафт сучасного світу. За своєю суттю, міграція – це складне соціально-просторове явище, яке охоплює територіальне переміщення людей, що супроводжується зміною місця постійного або тимчасового проживання [22].

Ще в 1880-х роках Е. Г. Равенштейн сформулював ряд «законів міграції», серед яких були твердження про те, що більшість мігрантів переміщуються на невеликі відстані, а ті, хто вирушає далеко, зазвичай обирають великі економічні центри. Він також зазначав, що міграція часто відбувається поетапно, спрямована з сільської місцевості до міст, і кожен основний міграційний потік породжує зворотній. Равенштейн також звернув увагу на демографічні характеристики мігрантів, вказуючи, що переважну більшість становлять дорослі, а сім'ї менш схильні до міжнародних переїздів, серед яких домінують молоді чоловіки [22].

У середині 1960-х років Е. Лі запропонував більш узагальнену модель факторів міграції. Він виділив чотири основні групи: фактори, пов'язані з місцем походження мігрантів (фактори, що їх «виштовхують»); фактори, пов'язані з місцем призначення (фактори, що їх «притягують»); проміжні обставини, які можуть ускладнювати або полегшувати міграцію; та особисті характеристики самих мігрантів [22, 48]. Ця модель отримала назву «*модель виштовхування-притягання*». Згідно з нею, міграція є результатом порівняльної привабливості або непривабливості місць виїзду та прибуття. Несприятливі умови в одному місці (наприклад, безробіття, низькі доходи) стимулюють виїзд, а сприятливі в іншому (наприклад, можливості працевлаштування, висока зарплата) – приваблюють.

Сучасні підходи до розуміння міграційної поведінки значною мірою базуються на економічних та соціально-психологічних теоріях, проте роль географічного простору та регіональних особливостей залишається важливою [35].

Неокласична теорія міграції пояснює її наявністю економічної нерівності між країнами та регіонами, зокрема різницею в рівнях оплати праці, яка вважається головним стимулом для міграції. Люди з менш розвинутих економічно регіонів переїжджають туди, де вища зарплата та кращі умови праці, що призводить до зменшення пропозиції робочої сили в регіонах виїзду та її збільшення в регіонах прибуття [48, 22]. Концепція світового ринку праці розглядає цей ринок як глобальну систему, де попит і пропозиція на трудові ресурси функціонують незалежно від чітких територіальних меж. Міграція в цьому контексті виступає механізмом вирівнювання, що перерозподіляє робочу силу з регіонів з її надлишком до регіонів з її нестачею [22, 48]. Концепція людського капіталу розглядає міграцію як інвестиційне рішення, де потенційні мігранти оцінюють можливі доходи в різних регіонах порівняно з витратами на переїзд та проживання, враховуючи свої професійні навички та особисті характеристики (вік, освіту, стать) [22, 48]. Нова економічна концепція міграції наголошує на тому, що рішення про міграцію часто приймається не індивідуально, а на рівні сім'ї або домогосподарства з метою збільшення спільного доходу, диверсифікації його джерел та мінімізації ризиків [48].

У контексті просторового аналізу міграційних процесів особливої уваги заслуговують такі поширені моделі, як покрокова та ланцюгова міграція [48]. Покрокова міграція відображає поетапне переміщення мігрантів з менш урбанізованих територій до більш розвинених міських центрів [22]. Цей процес характеризується послідовними міграційними хвилями: спочатку з сільських населених пунктів до локальних центрів, далі – з локальних центрів до регіональних, і на завершальному етапі – з регіональних центрів до столичних агломерацій (Додаток Б. Рис. Б.2). Ланцюгова міграція, у свою чергу, описує механізм поступового зростання міграційних потоків між конкретними

локаціями [22]. На початковому етапі індивід з певного місця походження (села, регіону, країни), долаючи існуючі міграційні бар'єри, здійснює переїзд до нового місця призначення. На наступному етапі за першопрохідцем слідує його найближчі родичі (подружжя, діти), потім – інші близькі родичі, а згодом – друзі та знайомі (Додаток Б. Рис. Б.1). Ця модель пояснює значний вплив міжособистісних зв'язків на прийняття рішення про міграцію до іншої країни.

Основними критеріями для класифікації міграцій населення є: просторовий (географічний масштаб), часовий (тривалість), причинний (мотиви або цілі), форма організації, правовий статус, напрямок потоків, а також ступінь добровільності [22].

За географічним масштабом розрізняють внутрішню або зовнішню міграції. Зокрема, *внутрішня міграція* – це переміщення населення в межах однієї країни або іншої територіальної одиниці [22]. Це міграція сільського та міського населення, міграція в межах одиниць адміністративно-територіального устрою країни та між ними, міжміські міграції та міграції у межах сільської місцевості. Внутрішні міграції зумовлені рівнем економічного і соціального розвитку, рівнем урбанізації, потенціалом територіального розвитку, а також наявністю полюсів соціально-економічного росту тощо [48]. *Зовнішня міграція* визначається як переміщення населення з однієї країни до іншої (еміграція та імміграція). Основними чинниками, які визначають ці процеси, є переважно економічні та політичні фактори. Економічні фактори характеризуються економічними кризами, дефіцитом робочих місць, зменшенням попиту на робочу силу, високим рівнем безробіття тощо, а політичні фактори – військовими діями та політичною нестабільністю [22].

Одним із ключових критеріїв класифікації міграційних рухів є їхня тривалість та регулярність. За тривалістю міграції поділяються на постійні та тимчасові. *Постійна міграція* означає зміну особою або групою осіб свого звичного місця проживання на тривалий, часто невизначений термін, що супроводжується наміром оселитися на новому місці [22]. *Тимчасові переміщення* характеризуються обмеженим періодом перебування поза місцем

постійного проживання та зумовлені конкретною метою, такою як робота, навчання, лікування, сезонна діяльність, відрядження тощо.

Маятникова міграція – це тип переміщень, який являє собою регулярні, найчастіше щоденні або щотижневі, поїздки між місцем постійного проживання та місцем роботи або навчання, розташованим в іншому населеному пункті/області/країні [22]. *Сезонна міграція* – це вид тимчасової міграції безпосередньо пов'язаний із сезонними коливаннями попиту на робочу силу, переважно в таких галузях, як сільське господарство та туризм.

Мотивація та обставини, що спонукають людей до переїзду, є ключовими для розуміння природи міграційних процесів та визначення потреб мігрантів у захисті та допомозі. *Добровільна міграція* визначається як переїзд, що здійснюється на основі особистого, вільного рішення особи чи групи осіб [22]. Таке рішення зазвичай зумовлене прагненням покращити умови життя, реалізувати особистий потенціал або возз'єднатися з родиною. Чинники, що впливають на добровільну міграцію, можуть включати пошук кращої роботи, вищої заробітної плати, кар'єрних можливостей, шлюб, переїзд до родичів, отримання освіти за кордоном, а також політичні, релігійні, етнічні чи навіть екологічні міркування, якщо вони не досягають рівня прямої загрози чи примусу.

Трудова міграція визначається як добровільне територіальне переміщення економічно активного населення з метою працевлаштування за межами місця постійного проживання [48]. Позитивним наслідком такої міграції може бути зменшення безробіття, тіньової зайнятості. Важливим аспектом є фінансові трансферти від трудових мігрантів, які мають значний соціально-економічний вплив на країни походження. *Циркулярна міграція* – це тимчасові, циклічні переміщення трудових мігрантів між місцями постійного та тимчасового проживання з метою здійснення трудової діяльності. У більшості випадків після закінчення терміну дії трудового договору мігранти повертаються до країни походження, проте сформувалася також категорія транснаціональної робочої сили зі здатністю оперативно реагувати на потреби ринку праці в будь-якій точці світу [22].

Вимушена міграція – міграційний рух, що відбувається під впливом сили, примусу або тиску, хоча конкретні рушійні сили можуть бути різними. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) визначає вимушене переміщення як таке, що відбувається внаслідок переслідувань, конфлікту, поширеного насильства або порушень прав людини [48]. *Примусова міграція* – це переміщення осіб або групи осіб, яке ініціюється та здійснюється безпосередньо державою, де перебування на певній території певних осіб вважається небажаним. Найбільш поширеною формою примусової міграції є депортація – примусове виселення особи до іншого місця проживання або іншої країни [22].

1.2. Сутність та особливості вимушених міграцій населення

У довідкових виданнях вимушена міграція характеризується як особливий вид міграції, що включає переселення людей як у межах держави, так і за її кордони, спричинене військово-політичними, національними, расовими, а також екологічними катастрофами, які несуть безпосередню загрозу життю та вимагають негайного рішення про зміну місця перебування. У ширшому розумінні Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції використовує цей термін як узагальнюючу категорію, що охоплює біженців, осіб під тимчасовим захистом та внутрішньо переміщених осіб.

Окрім військових конфліктів, масовий виїзд населення можуть також спровокувати природні катаклізми (землетруси, повені, виверження вулканів, урагани), техногенні катастрофи (ядерні та хімічні аварії), а також реалізація масштабних інфраструктурних проєктів (будівництво доріг, портів, аеропортів, залізниць, створення заповідних зон) [22].

До вимушених мігрантів належать біженці, особи, які шукають притулку, та вимушено переміщені особи (переселенці). Статус, умови переміщення, рівень державного впливу та урядова політика стосовно кожної з цих категорій

мігрантів мають суттєві відмінності, що зумовлює необхідність їхнього окремого аналізу та розробки диференційованих інструментів регулювання [26].

Особи, які шукають притулку, становлять іноземні громадяни або особи без громадянства, котрі були змушені залишити країну постійного проживання та подали запит на отримання статусу біженця або тимчасового захисту в державі імміграції. Особи зі статусом тимчасового захисту – це іноземці або особи без громадянства, яким уповноважені органи країни в'їзду на визначений період надали тимчасовий захист та права, аналогічні правам біженців [26].

Біженці – це іноземні громадяни або особи без громадянства, які через обґрунтовані причини були змушені покинути територію свого постійного проживання для забезпечення свого права на притулок, працевлаштування, освіти, соціальну підтримку та податкові пільги на невизначений термін за умови дотримання місцевого законодавства [22, 48].

Внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані тікати або покинути свої будинки чи місця постійного проживання, зокрема, в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон [22]. ВПО не мають окремої міжнародної конвенції, яка б регулювала їхні права, подібно до Конвенції 1951 року для біженців. Однак вони користуються захистом міжнародного права прав людини та, під час збройних конфліктів, міжнародного гуманітарного права як цивільні особи.

Україна, зіткнувшись із масовим внутрішнім переміщенням внаслідок збройного конфлікту та тимчасової окупації територій, починаючи з 2014 року, розробила спеціальне національне законодавство для регулювання статусу та прав ВПО. Ключовим документом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII.

Стаття 1 Закону визначає ВПО як «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити

або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру».

Вимушені міграційні процеси, насамперед, залучають міграційно пасивні верстви населення, зокрема жінок і дітей. Участь чоловіків у еміграції є відносно нижчою та варіюється залежно від конкретних причин, що зумовлюють вимушену міграцію. Вимушена міграція у короткостроковій перспективі не сприяє покращенню матеріального добробуту, а часто призводить до втрати соціального статусу та погіршення економічного становища переселенців.

1.3. Методика дослідження міграцій населення внаслідок війни

Інформаційну основу дослідження склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, положення законодавства України та норми міжнародного права. Аналітичні розрахунки базувалися на статистичних звітах Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації з міграції, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, матеріалах аналітичних і соціологічних центрів, ресурсах «Eurostat», а також даних Державної служби статистики України (відкриті дані до 2022 року), Державної міграційної служби України та інших державних установ. У процесі дослідження було використано експертні матеріали засобів масової інформації та результати авторських опитувань.

Дослідження міграції внаслідок війни стикається з низкою викликів, зокрема з неповнотою та ненадійністю статистичних даних в умовах конфлікту та динамічністю ситуації, що вимагає постійного оновлення даних та підходів.

Для досягнення поставлених у магістерській роботі дослідницьких цілей було застосовано методи аналізу і синтезу, метод опитування, SWOT аналіз, порівняльно-географічний метод, графічне та картографічне представлення даних. Статистичний аналіз було використано для дослідження динаміки

зовнішньої та внутрішньої міграції в Україні. Опитування використано для вивчення міграційного потенціалу молоді України. Здійснений SWOT аналіз дав можливість виявити сильні і слабкі сторони об'єкту дослідження, зрозуміти, якими є ризики і можливості. На його основі були сформульовані проблеми пов'язані з масштабними переміщеннями населення в Україні.

Розділ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

2.1. Просторово-часові аспекти зовнішніх вимушених міграцій

Анексія Криму російською федерацією та розгортання збройного конфлікту на частині Донецької та Луганської областей у 2014 році стали первинним поштовхом до вимушеного переміщення. Це призвело до появи понад 1,4 мільйона ВПО всередині країни до 2022 року. Водночас розпочався і процес зовнішньої міграції з цих регіонів, хоча його масштаби були значно меншими, ніж після лютого 2022 року.

Починаючи з 2013-2014 років, Україна зіткнулася з хвилею міграції, спричиненою внутрішнім переміщенням осіб з тимчасово окупованих територій та зони АТО. Кількість таких внутрішньо переміщених осіб постійно зростала, сягнувши, за різними даними, від 1,065 млн до 1,8 млн осіб у березні 2017 року. Це свідчить про збільшення внутрішньої міграції, спрямованої з Донбасу (та меншою мірою з Криму) на підконтрольну українському уряду територію.

Події на сході України не лише вплинули на внутрішні міграційні потоки, але й змінили географію зовнішньої трудової міграції українців. Трудова міграція залишалася наймасовішим видом міграції, часто будучи неофіційною та пов'язаною з ризиками порушення прав мігрантів. Кількість українців, які працювали за кордоном без офіційного статусу, зростала.

Запровадження безвізового режиму з країнами Європейського Союзу у червні 2017 року суттєво спростило перетин кордону та інтенсифікувало як короткострокову, так і довгострокову мобільність українців до країн ЄС. Хоча режим призначався переважно для туристичних та короткострокових поїздок, він також полегшив пошук роботи та подальшу легалізацію для трудових мігрантів. За перші два роки дії безвізу було здійснено майже 3 мільйони безвізових поїздок до ЄС.

Основними напрямками зовнішньої міграції українців у цей період були: Польща, країни ЄС та росія. Польща стала ключовою країною призначення для українських трудових мігрантів, особливо після 2014 року та запровадження безвізового режиму. Спрощені процедури працевлаштування та географічна близькість сприяли масовому притоку працівників. Росія була важливим напрямком, який зберіг своє значення і після 2014 року, частково через сімейні зв'язки, мовний фактор та, для деяких вимушених переселенців зі Сходу, як єдиний доступний напрямок. За оцінками, до 2020 року там проживало понад 3 мільйони українських мігрантів. Значна кількість українців працювала в Італії (переважно жінки у сфері догляду), Чехії, Німеччині, Угорщині, Словаччині, Литві.

Трудова міграція до країн ЄС традиційно була більш характерною для західних областей України. Вимушена міграція, як внутрішня, так і зовнішня, переважно стосувалася мешканців окупованого Криму та зони конфлікту на Донбасі.

Міграційні потоки з України в період 2014-2021 років демонстрували тенденцію до зростання, хоча й нерівномірну. Спостерігалось поступове збільшення виїзду після 2014 року, частково через конфлікт, частково через економічні труднощі. Якісний стрибок мобільності до країн ЄС відбувся після запровадження безвізового режиму у 2017 році. Статистика видачі перших дозволів на проживання громадянам України в ЄС свідчить про пікові значення у 2019-2020 роках, коли українці стали найбільшою групою серед громадян третіх країн, які отримували такі дозволи.

Оцінки загальної кількості українців за кордоном до 2022 року суттєво різняться залежно від джерела та методології. За даними ООН, станом на 2020 рік за межами України проживало 6,1 мільйона мігрантів українського походження. Інші джерела вказують на значно ширшу діаспору – до 20 мільйонів осіб, та оцінюють кількість активних трудових мігрантів у 2,5 мільйони осіб. Державна служба статистики України фіксувала, що лише у 2015-2017 роках 1,3 мільйони українців виїхали на постійне проживання за кордон.

Польща була абсолютним лідером за видачею дозволів на проживання українцям. У 2020 році польські органи влади видали українцям близько 489 тисяч перших дозволів на проживання, що становило близько 80% від усіх таких дозволів, виданих українцям в ЄС. На кінець 2021 року Польща була країною проживання для 41,5% українців з дозволами на проживання в ЄС [26].

Домінуючим типом міграції у цей період була трудова міграція, переважно до країн ЄС та рф. Водночас існував значний, хоч і менший за масштабами, компонент вимушеної міграції, спричинений російською агресією з 2014 року.

Складна економічна ситуація в Україні після 2014 року, пошук вищих заробітків та кращих умов життя слугували потужними «виштовхуючими» факторами для значної частини населення, особливо для трудової міграції.

Щодо вікової структури трудових мігрантів, то серед чоловіків, які виїжджають на тривалий термін, домінувала вікова група 30-44 роки (на неї припадає половина всіх чоловіків-мігрантів та 36% усіх мігрантів обох статей). Серед жінок-мігранток, навпаки, переважала категорія 45-65 років (47% усіх жінок-мігранток та 28% усіх мігрантів). У молодшій віковій групі 18-29 років спостерігалось більш рівномірне співвідношення кількості чоловіків та жінок (17% та 22% відповідно) [30, 31].

Більшість як короткострокових (64%), так і довгострокових (71%) трудових мігрантів становили особи віком від 18 до 44 років. Люди старшого віку частіше обирали короткострокову трудову міграцію, тоді як особи у віці 30-40 років більш активно були залучені до довгострокової трудової міграції [31]. Такий розподіл за віком та тривалістю міграції можна пояснити кількома факторами, пов'язаними з соціально-культурними особливостями України та попитом на робочу силу за кордоном.

По-перше, в українському суспільстві традиційно чоловікам відводиться роль головних годувальників та осіб, які приймають основні рішення в сім'ї. Це підтверджується тим, що чоловіки складають більшість серед мігрантів усіх типів і починають трудову міграцію в середньому на три роки раніше за жінок. Довгострокова трудова міграція серед жінок частіше пов'язана з втратою

чоловіка, що змушує їх бути самостійними. Одружені жінки-мігрантки у більшості випадків мігрують разом зі своїми чоловіками (58% проти лише 27% одружених чоловіків-мігрантів) [30, 31, 32, 39].

По-друге, структура попиту на іноземну робочу силу також впливає на вікову та гендерну специфіку міграції. Українські жінки-мігрантки переважно зайняті у сфері домашнього та сільського господарства, які частіше приваблюють старших жінок (64% вікової групи 45-65 років проти 12% у групі 18-29 років). Молоді жінки частіше знаходять роботу в індустрії гостинності, торгівлі та інших сферах послуг (59% у віковій групі 18-29 років проти 17% у групі 45-65 років) [30, 31, 32, 39].

Отже основними мотивами для міграції у період від 2014 до 2022 років були економічні – пошук вищих заробітків та кращих умов праці. Для частини мігрантів ключовою була безпекова мотивація – втеча від конфлікту та окупації.

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року спричинило негайну та масову хвилю вимушеної міграції з України, яка радикально відрізнялася від попередніх потоків за своїми масштабами, швидкістю, причинами та характеристиками.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців УВКБ ООН оцінювало кількість біженців з України у світі в 6,2 мільйона осіб станом на серпень 2023 року та 6,8 мільйона на грудень 2024 року (ця цифра включає також осіб, що виїхали до рф та білорусі). Євростат фіксує кількість осіб, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, що станом на кінець лютого 2025 року їх було 4,3 мільйона (рис. 2.1). Центр економічної стратегії (ЦЕС) станом на кінець листопада 2024 року оцінював загальну кількість українських біженців за кордоном (включаючи рф та білорусь) у 5,2 мільйона. МОМ на кінець 2023 року оцінювала кількість біженців та громадян третіх країн, що виїхали з України, у 5,9 мільйона.

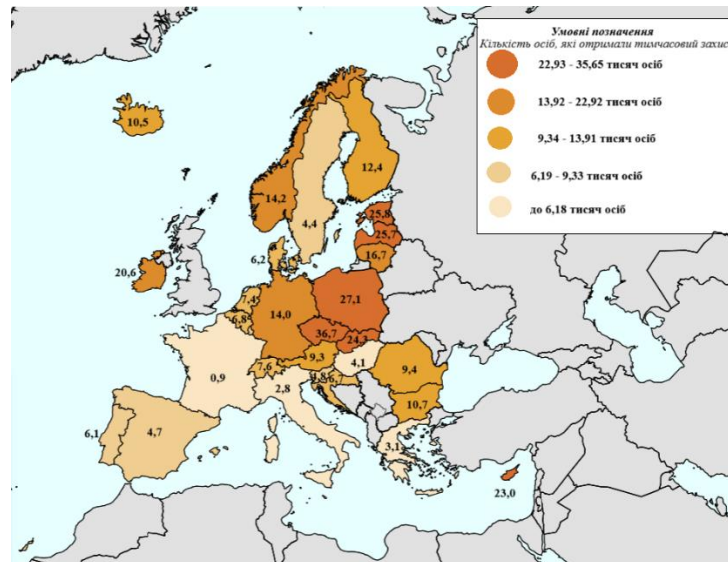

Рис. 2.1. Кількість біженців, які отримали тимчасовий захист
Складено за даними [1]

У перші дні та тижні після вторгнення мільйони українців масово полишали свої домівки, рятуючись від бойових дій, бомбардувань та окупації. Основний потік був спрямований на захід, через кордони з Польщею, Румунією, Угорщиною, Словаччиною та Молдовою. Ці країни стали першими приймаючими державами та важливими транзитними пунктами. Згодом значна частина біженців перемістилася далі вглиб Європи, обравши країнами призначення Німеччину, Чехію, Іспанію, Італію, Нідерланди, Ірландію та інші країни ЄС та Шенгенської зони. Також значна кількість українців знайшла прихисток в інших країнах світу, зокрема у США та Канаді. Окремим трагічним аспектом є примусове вивезення або виїзд частини українських громадян на територію російської федерації та Білорусі.

У відповідь на масовий потік біженців ЄС вперше в історії активував Директиву про тимчасовий захист (TPD). Цей механізм надав українцям, які рятувалися від війни, право на проживання, доступ до ринку праці, освіти, медичної допомоги та соціальних послуг у країнах ЄС. Термін дії Директиви був продовжений до 4 березня 2026 року [23].

Відбулася радикальна зміна демографічного профілю порівняно з довоєнними міграційними потоками. Абсолютну більшість біженців склали

жінки та діти. За даними Євростату на лютий 2025 року, дорослі жінки становили 44,7% бенефіціарів тимчасового захисту в ЄС, діти до 18 років – 31,8%, а дорослі чоловіки – лише 23,4%. Це значною мірою пояснюється обмеженнями на виїзд для чоловіків призовного віку, запровадженими в Україні у зв'язку з воєнним станом, а також прагненням родин забезпечити найбільш вразливих членів – дітей та жінок. Українські біженці характеризуються високим рівнем освіти: значна частка жінок має вищу освіту.

Серед біженців є значна кількість вразливих груп, які потребують особливої уваги та підтримки: сім'ї з дітьми (особливо багатодітні), сім'ї, очолювані жінками, особи похилого віку, особи з інвалідністю та хронічними захворюваннями. Окремою вразливою групою є представники ромської національності, багато з яких мали проблеми з документами ще до війни, що ускладнювало їхню реєстрацію та доступ до допомоги за кордоном.

Найбільша кількість вимушених мігрантів з України зареєстрована у Польщі та Німеччині, які на початку війни значно спростили процедуру перетину кордону. Польща прийняла найбільшу частку українських біженців – близько 2,9 мільйона осіб, що становить близько 60% від їхньої загальної кількості.

За наявними даними, у рф перебуває 614 тисяч біженців з України. Однак, за інформацією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, ця цифра може бути значно вищою, враховуючи примусове вивезення близько 113 тисяч осіб з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей наприкінці лютого 2022 року, а також подальше примусове переміщення цивільного населення з окупованих міст і сіл під час війни.

На початок 2025 року лідерами за кількістю прийнятих українських біженців, які отримали тимчасовий захист в ЄС, залишаються Німеччина (понад 1,17 мільйона осіб або 27,3% від загальної кількості в ЄС), Польща (близько 995 тисяч осіб, 23,1%) та Чехія (близько 398 тисяч осіб, 9,2%). На ці три країни припадає понад 60% усіх бенефіціарів тимчасового захисту в ЄС. Значну кількість українців прийняли також Іспанія, Італія, Нідерланди, Румунія, Словаччина, Австрія, Ірландія та інші європейські країни [23].

На відміну від довоєнної міграції, яка мала більш виражені регіональні особливості, потік біженців після лютого 2022 року походить практично з усіх регіонів України. Однак, найбільша частка біженців походить з областей, які найбільше постраждали від бойових дій, окупації та ракетних обстрілів. Опитування Центру економічної стратегії (ЦЕС) показує, що серед біженців значна частка походить з міста Києва (18%), Харківської (13,8%) та Донецької (9,5%) областей. Дані МОМ щодо регіонів походження ВПО, які потенційно могли стати біженцями, також вказують на домінування східних та південних областей (Донецька, Харківська, Херсонська, Запорізька, Луганська) [52].

За три роки повномасштабного вторгнення було декілька хвиль міграцій [52].

Перша хвиля (лютий-березень 2022) характеризувалася надзвичайною інтенсивністю та масовістю. У перші тижні мільйони людей перетнули кордони України. Переважно жінки, діти та люди похилого віку, оскільки чоловікам призовного віку (18-60 років) було обмежено виїзд за кордон. Протягом місяця 3,6 мільйона українців виїхали за кордон, а ще 6,5 мільйона стали внутрішньо переміщеними особами. Основний потік був спрямований до найближчих західних сусідніх країн: Польщі, Угорщини, Молдови, Румунії та Словаччини. На західних кордонах України, особливо з Польщею, утворилися величезні черги, де щодня кордон перетинали до 150 тисяч людей. Також були значні затори на виїздах з великих міст, які зазнавали бомбардувань.

Рис. 2.2. Кількість людей, які виїжджали з країни за день у лютому-березні 2022 року (Джерело[52])

На рис. 2.2. зображено динаміку міграційних потоків українців за кордон. Можна простежити пік міграції 7-8 березня 2022 року та поступовий спад міграційних переміщень серед українців.

Особливістю першої хвилі міграцій була хаотичність, швидкість прийняття рішень, часто без чіткого плану та з мінімальними речами. Багато хто розраховував на швидке повернення [52].

Наступна хвиля міграції охоплює стабілізацію ситуації та перші повернення (квітень – вересень 2022 року). Після деокупації північних областей України (Київської, Чернігівської, Сумської) навесні 2022 року потік на виїзд дещо зменшився, і почався процес повернення частини біженців та ВПО до своїх домівок. Однак цей процес був нестійким і залежав від безпекової ситуації. Згідно зі статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на червень 2022 року близько 4,9 мільйона біженців з України знайшли притулок у 44 європейських державах. Значна частина з них, а саме 3,2 мільйона осіб, отримали тимчасовий захист або аналогічний статус у країнах перебування.

Водночас, спостерігалась тенденція повернення українців додому, зокрема за даними УВКБ ООН щодо надзвичайної ситуації в Україні було зафіксовано повернення 2,3 мільйона громадян України з-за кордону за 2022 рік.

Особливістю другої хвилі міграції був більш усвідомлений вибір країни призначення, активізація програм допомоги біженцям у країнах ЄС (зокрема, Директива про тимчасовий захист). Початок адаптації до життя за кордоном для тих, хто не планував негайного повернення [52].

Третя хвиля міграцій (осінь 2022 – зима 2022/2023 року) характеризувалась реакцією на атаки по інфраструктурі. Новий сплеск виїзду був спричинений масованими російськими атаками на енергетичну інфраструктуру України, що призвело до тривалих відключень електроенергії, опалення та водопостачання. Знову виїжджали переважно жінки з дітьми та вразливі категорії населення, для яких умови життя без світла та тепла стали нестерпними. Ключовими

напрямами були країни Європи на короткостроковий термін, де можна було перезимувати в більш комфортних та безпечних умовах.

Особливістю було те, що ця хвиля була менш масовою, ніж перша, але характеризувалася виїздом через погіршення гуманітарної ситуації та умов проживання [52].

Четверта хвиля (весна 2023 року – дотепер) характеризується подальшими коливаннями, затяжним характером та довгостроковою перспективою виїзду. Міграційні потоки продовжують реагувати на ескалацію бойових дій, масовані ракетні атаки на енергетичну та цивільну інфраструктуру, економічну ситуацію в Україні та умови перебування за кордоном. Протягом 2024 – початку 2025 року спостерігалось невелике, але стабільне щомісячне зростання кількості осіб під тимчасовим захистом в ЄС, хоча й значно повільнішими темпами, ніж на початку вторгнення. Важливою характеристикою стає затяжний характер переміщення. Станом на кінець 2024 року значна частина біженців (майже дві третини за даними МОМ) перебувала у статусі переміщених осіб понад два роки [53].

Особливістю нинішньої хвилі міграційних потоків є зростання ролі довгострокових факторів у прийнятті рішень, зокрема рівень інтеграції за кордоном, перспективи працевлаштування, навчання дітей, наявність житла як в Україні, так і в країні перебування. Зменшується частка тих, хто планує однозначне повернення найближчим часом, натомість зростає невизначеність щодо майбутнього. Також на сьогодні наявна тенденція виїзду за кордон дітей з наближенням до повноліття. Негативний тренд, який яскраво сформувався з 2024 року та виражається в тому, що навіть деякі школярі закінчують школу дистанційно, перебуваючи за кордоном [52].

Соціологічне дослідження, проведене Міжнародним дослідницьким холдингом 4Service у 36 європейських країнах, виявило основні фактори, що вплинули на вибір країни перебування українськими біженцями: понад половина опитаних (55%) обрали країну, де мали знайомих або родичів; 32% респондентів мігрували до сусідніх з Україною країн, що свідчить про важливість географічної близькості; 15% та 14% відповідно враховували можливість працевлаштування

та отримання соціальних виплат (за даними УВКБ ООН щодо ситуації з біженцями з України за 2022 рік).

Статеві-вікова структура українських біженців характеризується значною перевагою жінок (86% від загальної кількості), причому 63,4% з них виїжджають разом з дітьми. Майже половина (49%) переміщених осіб належать до вікової групи 35–59 років. Вищу освіту мають 49% біженців, а 73% до виїзду з України мали стабільну роботу. З початку повномасштабної війни в Польщі народилося понад 600 українських немовлят, значна частина з яких у майбутньому може не повернутися до України [35, 38].

Підсумовуючи, можна говорити, що повномасштабне вторгнення рф в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, призвело до тяжких наслідків. Одним із найбільш відчутних наслідків стала вимушена міграція значної частини населення.

2.2. Просторово часові аспекти дослідження внутрішньо-переміщених осіб

Перша хвиля вимушеного внутрішнього переміщення в сучасній Україні була безпосередньо спричинена діями рф у 2014 році – незаконною анексією Автономної Республіки Крим та розпалюванням збройного конфлікту на частині територій Донецької та Луганської областей. Саме ці регіони – АР Крим та окремі райони Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) стали основними джерелами походження внутрішньо переміщених осіб у цей період. Люди були змушені покидати свої домівки через пряму загрозу життю та безпеці, окупацію та бойові дії.

До початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року в Україні вже існувала значна кількість внутрішньо переміщених осіб. Станом на кінець липня 2021 року Міністерство соціальної політики України обліковувало статистику, що зазначала наявність в Україні 1 470 234 внутрішньо переміщених осіб. Ця цифра залишалася відносно стабільною протягом 2020-2021 років з

незначними коливаннями, і на кінець грудня 2021 року становила 1 476 243 особи. Міжнародні організації, такі як Міжнародна організація з міграції (МОМ) та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), також наводили схожі оцінки – близько 1,4-1,5 мільйонів осіб [38].

Офіційна статистика зареєстрованих ВПО не завжди повністю відображала реальну картину. Деякі особи могли уникати реєстрації з різних причин, тоді як інші, навпаки, реєструвалися для отримання доступу до соціальних виплат, зокрема пенсій, фактично продовжуючи проживати на непідконтрольних уряду територіях.

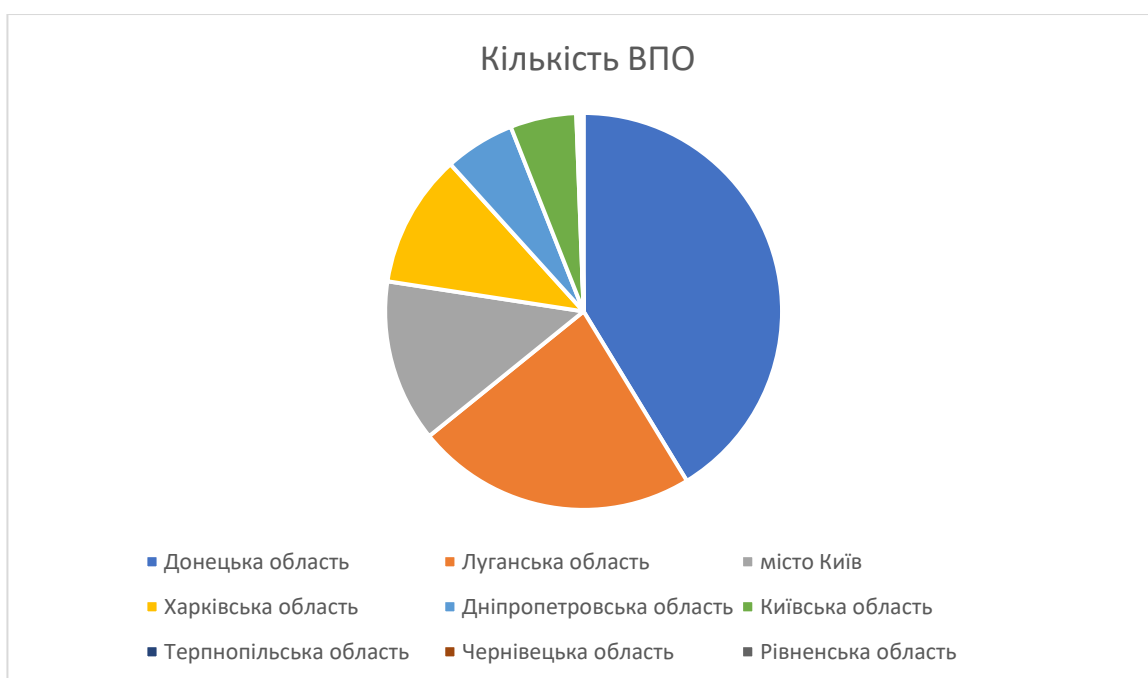

Рис. 2.3. Кількість ВПО до 2022 року

Складено за даними [45]

Географія розселення ВПО у період 2014 – початку 2022 року мала чітко виражені патерни. Переважна більшість переміщених осіб осіла на територіях, що знаходилися під контролем уряду України, але були географічно близькими до їхніх покинутих домівок. Найбільшу кількість ВПО прийняли підконтрольні уряду частини Донецької та Луганської областей, а також сусідні області: Харківська, Дніпропетровська, Запорізька. Значна кількість переселенців також зосередилася у столиці – місті Києві та Київській області. Спостерігалася

концентрація ВПО вздовж так званої «лінії розмежування» та у великих міських центрах цих регіонів. Натомість, західні області України прийняли значно меншу кількість переселенців [45].

Така географічна концентрація ВПО у регіонах, прилеглих до зони конфлікту, ймовірно, пояснюється не лише бажанням залишатися ближче до дому, але й можливими обмеженнями ресурсів та можливостей для переїзду та облаштування у більш віддалених регіонах. Це створювало значне і непропорційне навантаження на соціальну інфраструктуру (житловий фонд, заклади освіти, охорони здоров'я) та ринки праці саме у східних, південних та центральних областях ще до початку повномасштабної війни.

Соціально-демографічний портрет ВПО періоду 2014-2021 років мав виразні особливості, що вказували на підвищену вразливість цієї групи населення. Значну частку становили особи пенсійного віку – близько 52%. У статевій структурі переважали жінки, їх частка складала близько 56-60%.

Серед ВПО була суттєва частка осіб з інвалідністю. Офіційна реєстрація фіксувала близько 4%, однак оцінки потреб в гуманітарній допомозі вказували на 13%.

Рівень зайнятості серед ВПО був нижчим порівняно із загальним населенням. Багато хто втратив роботу та джерела доходу через переміщення. Основними джерелами доходу часто були заробітна плата (для тих, хто знайшов роботу), пенсії та державна допомога на проживання. Середньомісячний дохід на одну особу часто був нижчим за фактичний прожитковий мінімум, і значна частина ВПО (близько половини) повідомляла, що доходів вистачає лише на харчування або доводиться економити навіть на їжі. При цьому багато ВПО до переміщення мали високу кваліфікацію та професійний досвід.

Забезпечення житлом було однією з найгостріших проблем. Більшість ВПО орендували житло, що створювало значний фінансовий тягар.

Висока частка пенсіонерів, жінок (часто як єдиних годувальників), осіб з інвалідністю та дітей у структурі ВПО 2014-2021 років свідчить про те, що перша хвиля переміщення непропорційно сильно вдарила по найбільш соціально

незахищених верствах населення. Це визначало специфічні потреби у соціальній підтримці, медичному обслуговуванні, доступі до ринку праці та житла, які існували ще до 2022 року і, ймовірно, були посилені подальшими подіями.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року спричинило гуманітарну катастрофу та безпрецедентну за масштабами та швидкістю хвилю внутрішнього переміщення в Україні. Якщо до лютого 2022 року проблема ВПО стосувалася переважно мешканців східних регіонів та Криму, то після вторгнення вона набула загальнонаціонального характеру, торкнувшись майже всіх областей країни як джерел походження, так і приймаючих регіонів.

У перші тижні та місяці війни мільйони людей були змушені покинути свої домівки, рятуючись від обстрілів, бойових дій та окупації. Пік внутрішнього переміщення, за оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), припав на травень 2022 року, коли кількість ВПО сягнула близько 8 мільйонів осіб.

Станом на кінець 2024 – початок 2025 року існують два основні джерела даних про кількість ВПО, які дають дещо відмінні цифри.

Оцінки МОМ (на основі опитувань загального населення – GPS): За даними 19-го раунду GPS (жовтень-грудень 2024 року), кількість фактично переміщених осіб в Україні оцінювалася приблизно в 3,67 мільйона осіб. Попередній, 18-й раунд (серпень-жовтень 2024 року), давав схожу оцінку – 3,56 мільйона. Ці цифри свідчать про певну стабілізацію кількості де-факто ВПО на рівні близько 3,6-3,7 мільйона протягом другої половини 2024 року.

Другим джерелом є офіційна реєстрація. Кількість офіційно зареєстрованих ВПО є вищою. Станом на жовтень 2024 року було зареєстровано понад 4,6 мільйона ВПО. На початок 2024 року ця цифра становила майже 4,9 мільйона осіб. Важливо зазначити, що ця цифра включає осіб, переміщених як після 24 лютого 2022 року (близько 3,5-3,6 млн), так і тих, хто отримав статус ВПО у 2014-2021 роках.

Після 24 лютого 2022 року географія походження ВПО значно розширилася. Якщо раніше це були переважно Крим та Донбас, то тепер

основними регіонами походження стали області, що найбільше постраждали від бойових дій та/або були тимчасово окуповані: Донецька, Харківська, Луганська. Донецька та Харківська області стабільно є джерелом найбільшої кількості ВПО (близько 28% та 20% відповідно, за даними МОМ на кінець 2024 року). Географія розселення ВПО Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей також зазнала суттєвих змін. Хоча початкова хвиля переміщення була значною мірою спрямована на захід України, з часом розподіл став більш рівномірним, із значною концентрацією у центральних, східних (на підконтрольних територіях) та південних областях, а також у столиці.

Основні приймаючі регіони (за даними реєстрації Мінсоцполітики, жовтень 2024) є такими: Донецька, Харківська, Дніпропетровська області, м. Київ, Луганська, Київська, Запорізька, Одеська та Львівська області. Слід враховувати, що реєстрація в Донецькій та Луганській областях може не відображати фактичне місце проживання через окупацію частини територій. (рис. 2.4) [37].

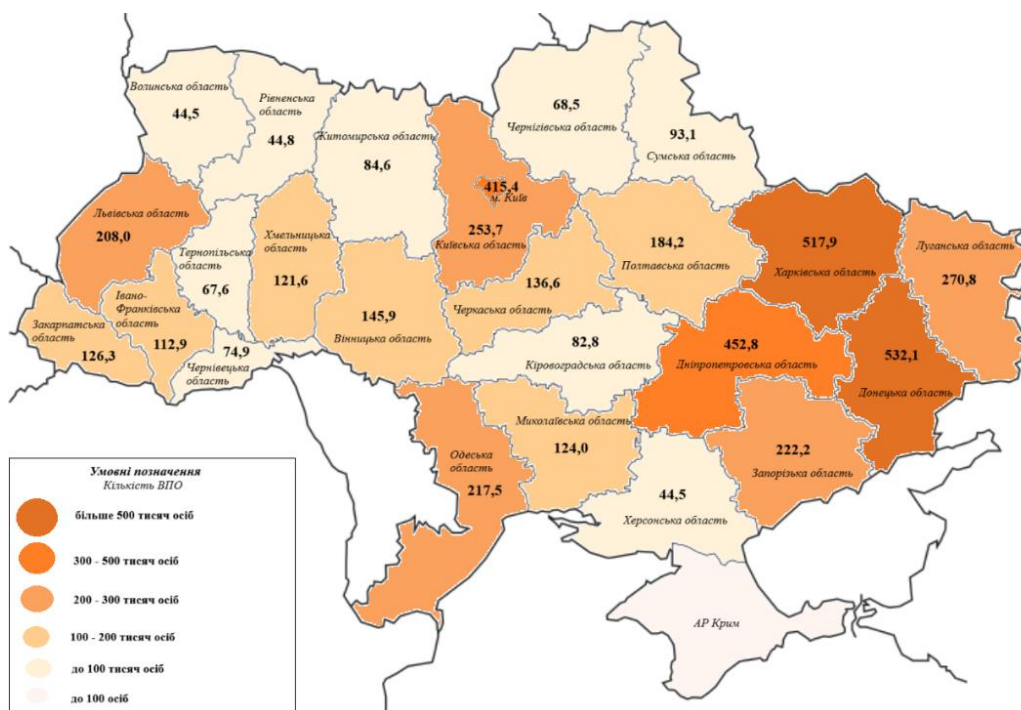

Рис. 2.4. Розподіл ВПО на жовтень 2024 року

Складено за даними [46]

Важливою тенденцією є висока частка внутрішньообласного переміщення у прифронтових регіонах. У Херсонській (93%), Донецькій (86%), Запорізькій

(85%) та Харківській (83%) областях значна частина ВПО перемістилася в межах своєї ж області [46]. Це свідчить про бажання багатьох людей залишатися якомога ближче до своїх домівок, попри безпекові ризики.

Соціально-демографічний портрет ВПО після повномасштабного вторгнення загалом зберіг певні риси попереднього періоду, але й набув нових характеристик. Жінки продовжують становити близько 57-60%. Зберігається значна частка дітей (близько 19-24%) та осіб похилого віку (близько 25-30%). Більшість ВПО (близько 51%) належать до працездатного віку (18-59 років). Високою залишається частка неповних сімей, де один дорослий виховує дітей (7-10% серед сімей ВПО порівняно з 3% серед непереміщених) [24].

Сім'ї ВПО характеризуються високим рівнем вразливості. За даними МОМ на кінець 2024 року, у 31% сімей ВПО є особа з інвалідністю, у 44% – особа з хронічними захворюваннями, у 30% – особа похилого віку (60+), у 13% – дитина віком 1-5 років [24].

Важливим аспектом є те, що значна частина (близько 47% за даними МОМ на кінець 2024 року) нинішніх ВПО вже мали досвід переміщення у 2014-2021 роках. Це свідчить про кумулятивний ефект травми та вразливості для цієї групи населення. Повторне переміщення означає багаторазову втрату житла, майна, роботи, соціальних зв'язків та почуття стабільності, що значно ускладнює процес адаптації та пошук довгострокових рішень. Крім того, дані МОМ показують, що станом на кінець 2024 року більшість ВПО (62%) перебували у стані переміщення вже понад два роки. Це підтверджує затяжний характер кризи внутрішнього переміщення в Україні, що вимагає переходу від суто гуманітарного реагування до розробки довгострокових стратегій інтеграції та підтримки [24].

Аналіз опитування, проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ) в Україні, дозволив ідентифікувати три основні групи внутрішньо переміщених осіб (ВПО):

Перша група (48%): особи, які були змушені залишити свої домівки після початку активної фази воєнних дій.

Друга група (45%): особи, які покинули місця проживання внаслідок безпосереднього наближення або досягнення війною їхніх районів.

Третя група (до 5%): найменша за чисельністю категорія ВПО, що включає осіб, які змінили місце проживання, навіть якщо бойові дії безпосередньо не відбувалися в межах їхніх населених пунктів.

Дані Міністерства соціальної політики на початок травня фіксують понад 2,7 мільйона зареєстрованих ВПО, які отримали відповідну довідку. МОМ зазначає, що найбільша частина переміщених осіб (понад 2,5 мільйона) переїхала до західного макрорегіону України. Однак, дані, оприлюднені державними адміністраціями західних областей, не повністю корелюють з цими оцінками, що пояснюється небажанням значної частини переміщених осіб повідомляти про своє прибуття місцевим органам влади. Основна частина ВПО (55% від загальної кількості по країні) прибула зі східних областей, 13% – з південних областей, і ця частка має тенденцію до зростання у зв'язку з поточною ситуацією. За оцінками МОМ, близько 4,5 мільйона осіб, які раніше були переміщені в межах країни, вже повернулися до своїх домівок. Київ, який на початку війни втратив майже половину своїх мешканців, став переважним місцем прибуття біженців з Лівобережної України. Станом на 1 травня 2022 року в столиці було зареєстровано 37 тисяч ВПО.

Згідно з картою ООН за квітень 2022 року, на Заході України перебувало понад 2,9 мільйона ВПО, у центральних областях на правому березі Дніпра – 1,4 мільйона, на північному сході від Києва – 1,3 мільйона, на південь від Києва та на північ від Одеси й Миколаєва – 357 тисяч, на лівому березі Дніпра у Запорізькій області – до 500 тисяч осіб [38].

Найбільша кількість ВПО була зареєстрована у Донецькій (512 тисяч) та Луганській (282 тисячі) областях, Києві (163 тисячі) та Харківській (136 тисяч) області. За даними Cedos, серед міст з високою часткою ВПО ще до повномасштабного вторгнення рф були Сєверодонецьк (44% ВПО), Маріуполь (20%), Ізюм (13%), Буча (11%), Ірпінь (9%), Бердянськ (8%) і Київ (5,5%) [45].

Актуальним залишається питання повернення вимушених мігрантів до своїх домівок. Кількість ВПО та ймовірність їхнього повернення прямо залежать від тривалості активних бойових дій на території України. На рішення про повернення також суттєво впливатиме ступінь руйнування або знищення міської, житлової та соціальної інфраструктури.

2.3. Моделі міграційної поведінки молоді під час війни за результатами опитування

Молодь як окрема дослідницька категорія являє собою соціальну групу, що характеризується специфічними демографічними, поведінковими та потенційними рисами. У міграційних дослідженнях ключовим критерієм віднесення до молоді є вік. В Україні вікові рамки молоді визначені законодавчо: згідно із Законом України «Про основні засади молодіжної політики» від 2021 року, до категорії «молодь, молоді особи» належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають в Україні, віком від 14 до 35 років [7, 35].

В межах магістерської роботи було проведено опитування для виявлення мотиваційних та поведінкових патернів та формування міграційних моделей поведінки молоді в 2025 році. Зокрема, опитування охопило молодь віком від 14 до 35 років в межах Центральної України, з переважанням перебування респондентів в Києві. Анкетування пройшли 105 осіб, жінки склали 61% (рис. 2.5), основна вікова категорія респондентів (рис. 2.6) - від 20 до 23 років.

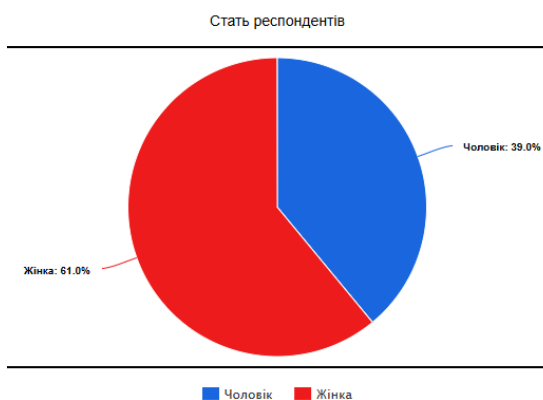

Рис. 2.5. Стать респондентів

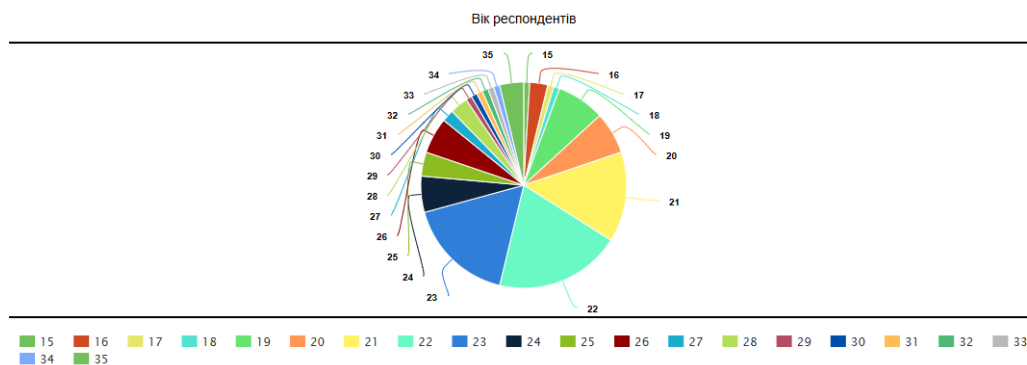

Рис. 2.6. Вік респондентів

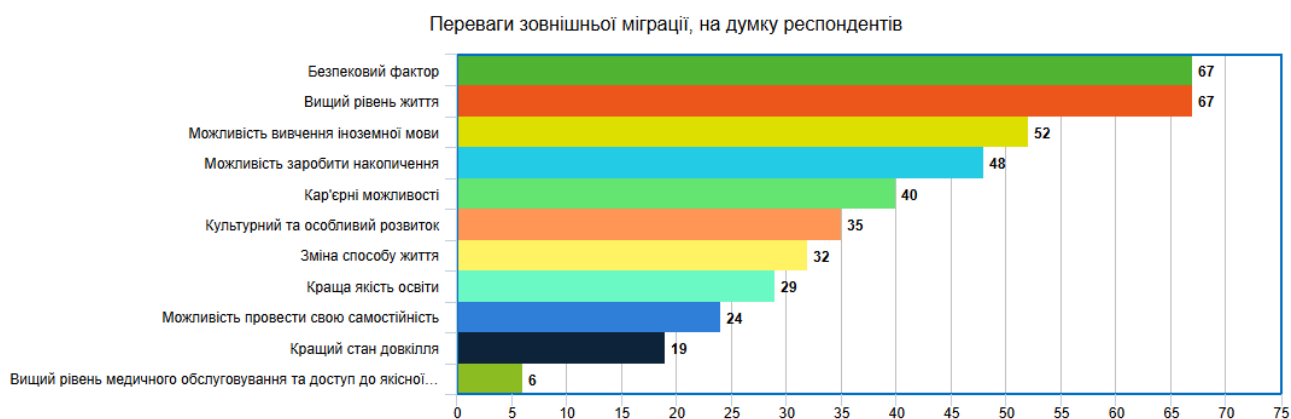

Рис. 2.7. Переваги зовнішньої міграції на думку респондентів

Переваги зовнішньої міграції (рис. 2.7) найбільш часто згадувані на думку молоді – безпековий фактор (часто згадується як важлива перевага, особливо в поточних умовах), вищий рівень життя (покращення матеріального стану, вищі зарплати, кращі умови для життя), можливість вивчення іноземної мови, можливість заробити гроші, кар'єрні можливості (більше перспектив для професійного розвитку та реалізації), культурний та особистісний розвиток (розширення світогляду, знайомство з іншими культурами), зміна оточення та способу життя (можливість отримати новий досвід, побачити світ, змінити звичний ритм життя), краща якість освіти (доступ до якіснішої освіти та нових знань) тощо.

Рис. 2.8. Недоліки зовнішньої міграції, на думку респондентів

Серед недоліків тимчасового або постійного виїзду за кордон (рис. 2.8) респонденти найчастіше вказували зміну оточення, втрату безпосереднього контакту з близькими, що є значним емоційним бар'єром; мовний бар'єр та культурну адаптація, а саме складнощі у спілкуванні та пристосуванні до нового культурного середовища; бюрократичні труднощі (складнощі з оформленням документів, візами тощо); складнощі з працевлаштуванням за фахом, а саме труднощі з визнанням українських дипломів та пошуком кваліфікованої роботи; відсутність або високу ціну житла; дискримінацію або упереджене ставлення до мігрантів; різницю в наданні соціальної допомоги; почуття нестабільності та невизначеності у майбутньому, страх почати життя з нуля, тощо.

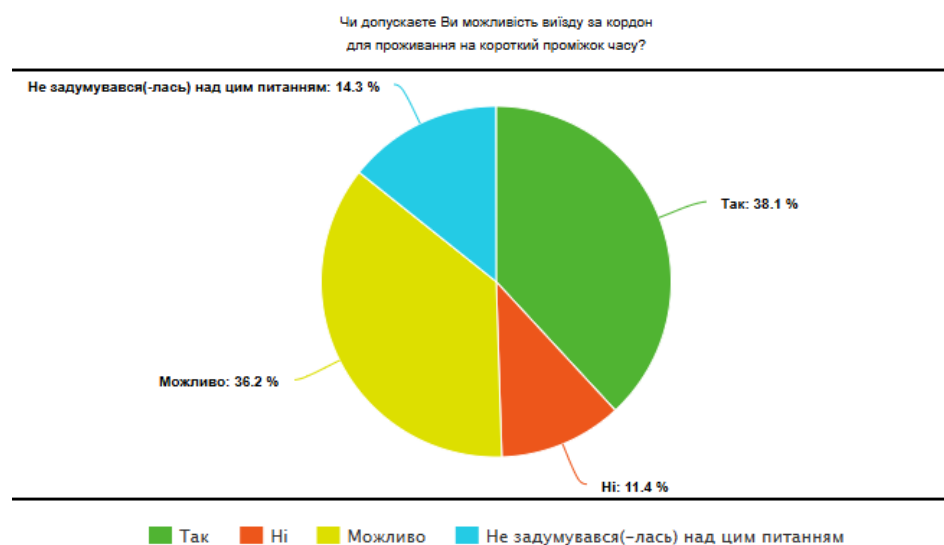

Рис. 2.9. Відповіді респондентів опитування щодо намірів виїзду закордон для короткотермінового проживання

Незважаючи на потенційні переваги, молодь усвідомлює значні труднощі та виклики, пов'язані з міграцією, особливо емоційні та адаптаційні аспекти. На основі опитування та складеної діаграми бачимо, що значна частина молоді допускає можливість виїзду за кордон на короткий проміжок часу. Майже 38.1% респондентів мають намір виїхати, вагаються – 36.2%, не задумувались над цим питанням – 14.3%, та 11.4% категорично проти виїжджати.

Тобто, більше трьох чвертей опитаної молоді (74.3%) розглядають або допускають можливість тимчасової міграції. Це свідчить про високий рівень мобільності та зацікавленості у закордонному досвіді серед молоді.

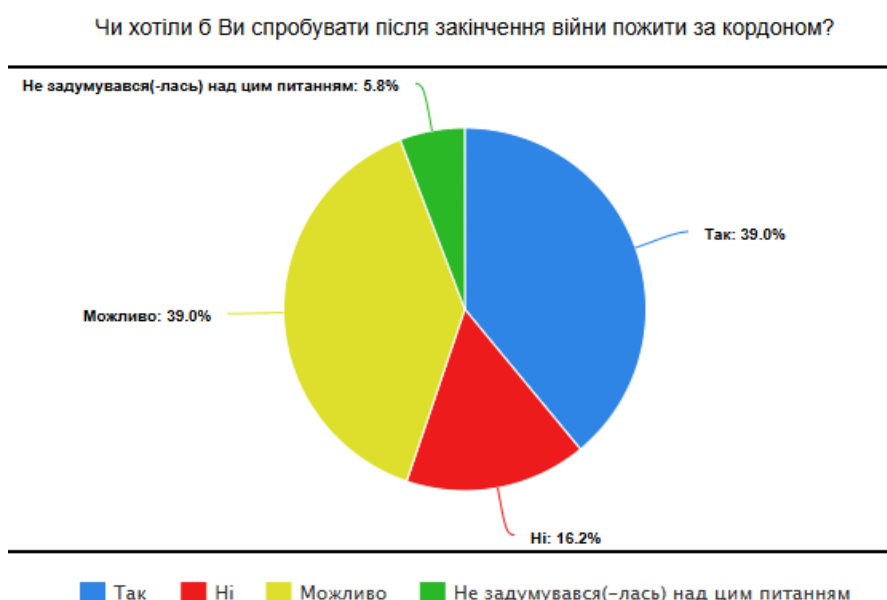

Рис. 2.10. Відповіді респондентів опитування щодо намірів виїзду закордон

З відповідей респондентів також бачимо, що 39% опитаних мають намір пожити за кордоном, і така ж кількість вбачає можливість такої спроби. Категорично відмовляються жити закордоном 16,2% респондентів, 5,8% не задумувались над цим питанням. Такі результати в загальному свідчать про не дуже приємні перспективи для демографічної ситуації в Україні. На четвертий рік повномасштабного вторгнення майже 78% мають думки про переїзд з України, навіть якщо короткотерміновий. Така тенденція призведе до ще більших

диспропорцій в статеві-віковій структурі населення України, та впливатиме в загальному на демографічну ситуацію.

Рис. 2.11. Відповіді респондентів опитування щодо намірів виїзду закордон на постійне місце проживання

На основі опитування та складеної діаграми бачимо, що значна частина молоді не допускає можливість виїзду за кордон на постійне місце проживання, зокрема майже 38.1% респондентів не мають намірів виїжджати на довгий проміжок часу закордон, вагаються у своєму рішенні – 30.4%, не задумувались над цим питанням – 8.6%, та тільки 22,9% впевнені в тому, що хотіли покинути межі України. Тобто, більше трьох чвертей опитаної молоді (74.3%) розглядають або допускають можливість тимчасової міграції. Це свідчить про високий рівень мобільності та зацікавленості у закордонному досвіді серед молоді.

На основі опитування та складеного групування, яке класифікує країни за популярністю серед респондентів для переїзду, можна зробити висновок, що найбільш переважаючими напрямками для міграції є країни з перших трьох груп (рис. 2.12). До них належать Німеччина та Велика Британія як найпопулярніші, за якими йдуть Канада та Сполучені Штати Америки. Також значну популярність мають Іспанія, Польща, Чехія, Нідерланди, Норвегія та Італія. Ці країни сукупно становлять основну частину вибору респондентів, що свідчить про їхню

привабливість з різних причин, які деталізовані в наступному питанні опитування, зокрема це економічні можливості, безпека, краща якість життя.

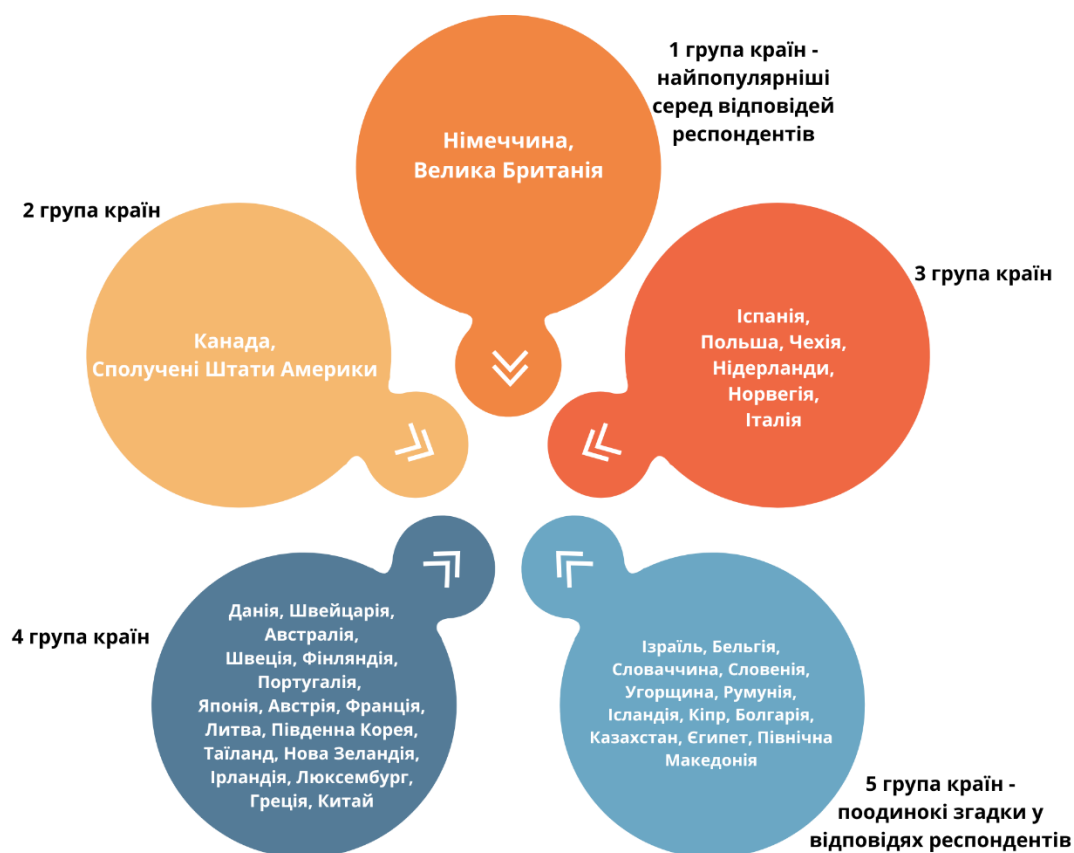

Рис. 2.12. Країни, що переважають у відповідях респондентів опитування щодо можливого переміщення

До кожної країни респонденти зазначали переваги їхнього вибору, найпопулярніші відповіді було узагальнено. Зокрема Німеччина часто асоціюється у респондентів з можливостями для роботи та освіти; Польща з близькістю, схожою культурою та відносно легшою адаптацією, які роблять її популярним вибором; Канада приваблює можливостями та високим рівнем життя; Велика Британія розглядається як країна з можливостями для кар'єрного зростання та якісною освітою; США асоціюється з широкими можливостями; країни Скандинавії (Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія) приваблюють високим рівнем життя, соціальною захищеністю та природою.

Вибір країн для міграції різноманітний. Простежується тенденція до вибору країн не тільки з високим рівнем життя, розвиненою економікою та соціальною підтримкою, але і з географічною близькістю та наявністю діаспори.

Також респонденти відповідали на питання щодо найбільших страхів, які пов'язані у них з міграцією. За думкою молоді, найсильніший емоційний страх, пов'язаний з розлукою з родиною та друзями. Також є страх неможливості повноцінного спілкування та інтеграції, страх перед новим, невідомим майбутнім, необхідністю починати все з нуля. Найвні побоювання не знайти гідну роботу або бути змушеним працювати нижче своєї кваліфікації та страх не пристосуватися до культурних відмінностей та нового способу життя. Важливим побоюванням є нестача коштів на початковому етапі та страх залишитися наодинці з проблемами в чужій країні.

Тобто в загальному можна говорити, що страхи молоді перед міграцією переважно пов'язані з соціальними, емоційними та адаптаційними аспектами, а також з практичними труднощами, такими як пошук роботи та житла.

На основі опитування було виділено 3 групи осіб, які мають різні поведінкові міграційні моделі.

Модель міграційної поведінки чоловіків. Намір щодо короткострокової міграції у чоловіків збігається, значна частка опитаних чоловіків допускає або розглядає можливість короткострокового виїзду за кордон. Це в основному пов'язано з безпековим чинником та пошуком кращих можливостей для працевлаштування та й загалом життя. Основними побоюваннями серед чоловіків є втрата зв'язку з близькими, складнощі з працевлаштуванням за фахом та мовний бар'єр. Страх перед невизначеністю та необхідністю починати все з нуля також є значущим. Чоловіки часто називають кращими країнами для міграції такі, де краще розвинена економіка та ринок праці, зокрема серед відповідей переважає Німеччина, Польща, Канада, а також країни Скандинавії.

Отже, такі поведінкові наміри чоловіків є в більшості pull-факторами. Навіть з огляду на те, що в країні безпекова ситуація залишається нерегульованою, чоловіки керуються довгостроковими факторами для

переміщення, а це зокрема економічні чинники у виборі країн для переміщення. Хоч уряд України розглядає стимули для заохочення чоловіків до повернення для вирішення проблеми нестачі робочої сили, та потенційні наміри повернення чоловіків-біженців досить не стабільні.

Модель міграційної поведінки жінок. Серед жінок намір щодо довгострокової міграції в більшості переважає над короткостроковою. Жінки також активно розглядають або допускають можливість короткострокового виїзду за кордон, подібно до загальної тенденції, але з більшою схильністю до осідання на місцях переміщення. Серед жінок, крім безпекового фактора та вищого рівня життя, часто виділяються краща якість освіти та можливості для культурного та особистісного розвитку. Зміна оточення та способу життя також є важливою перевагою. Жінки, як і чоловіки, часто обирають країни з високим рівнем життя та соціальним захистом. Серед популярних напрямків також згадуються країни, що пропонують хороші освітні можливості. Найбільш вираженими страхами серед жінок є втрата зв'язку з близькими та самотність. Також значущими є побоювання щодо мовного бар'єру, труднощів адаптації та пошуку житла.

Акцент на якості освіти та культурному розвитку серед жінок може відображати не тільки думки щодо освіти дітей, але і їхнє прагнення до самовдосконалення та отримання нового досвіду. Високий рівень страху самотності та втрати зв'язку з близькими підкреслює важливість соціальних зв'язків та емоційного благополуччя.

Модель міграційної поведінки осіб віком до 18 років. Аналіз міграційної поведінки у віковій групі до 18 років є найбільш обмеженим через невелику кількість респондентів та той факт, що рішення про їхню міграцію здебільшого приймається дорослими. На основі доступних даних та загального контексту опитування можна зазначити, що деякі респонденти до 18 років допускають можливість короткострокового виїзду, що, ймовірно, пов'язано з планами їхніх сімей або освітніми можливостями (наприклад, мовні курси, навчання за обміном). Переваги міграційних переміщень, ймовірно, пов'язані з безпекою,

можливостями для освіти та отриманням нового досвіду. Вибір країн залежить здебільшого від освітніх програм, місця проживання родичів або загальних уявлень про «кращі» країни, які поширені серед дорослих. Основними страхами є розлука з друзями та звичним оточенням, а також невизначеність у новій країні. Мовний бар'єр також може бути актуальним, хоча молодь зазвичай швидше адаптується.

Сприйняття міграції у цьому віці значною мірою формується під впливом батьків та соціального оточення. Їхні відповіді можуть відображати сімейні плани або загальні уявлення, а не повністю самостійне рішення. Нечисленність вибірки також обмежує можливість зробити детальні та узагальнені висновки.

Отже, міграційна поведінка різниться залежно від статі та віку, відображаючи різні мотивації та вразливості. Майбутні тенденції, ймовірно, будуть визначатися тривалістю війни та еволюцією міграційної політики в різних країнах.

Опитування виявляє складне ставлення молоді до міграційних процесів. З одного боку, існує висока готовність до тимчасового виїзду за кордон, зумовлена пошуком безпеки, кращих умов життя та розвитку. З іншого боку, молодь усвідомлює значні труднощі та емоційні виклики, пов'язані з міграцією, зокрема розлуку з близькими та необхідність адаптації. Розуміння цих факторів є критично важливим для розробки політики, спрямованої на утримання молоді в Україні та створення умов для її самореалізації на батьківщині.

Розділ 3. ВИКЛИКИ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 2014-2025 рр.

3.1. Демографічні та соціально-економічні виклики вимушеної міграції населення України в період війни

Повномасштабна війна завдала серйозного удару по демографічному потенціалу України, значно поглибивши кризові тенденції, що спостерігалися ще до 2022 року. Якщо на момент здобуття незалежності у 1991 році чисельність населення України становила близько 52 мільйонів осіб, то до початку повномасштабного вторгнення вона скоротилася до 42 мільйонів. Депопуляція тривала з 1993 року, а ситуація 2021 року вже характеризувалася ООН як одна з найкритичніших у світі за темпами скорочення населення.

За даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, чисельність населення України станом на липень 2024 року налічувала 35,8 мільйонів осіб, з яких 31,1 мільйонів проживають на територіях, що повністю підконтрольні Україні [46].

З огляду на виклики та загрози, які зберігатимуться навіть після завершення бойових дій, чисельність населення країни може суттєво зменшитися. За оцінками Інституту демографії, до 2041 року населення може скоротитися до 28,9 мільйонів осіб, а до 2051 року – до 25,2 мільйонів. Зокрема, за прогнозами Е. Лібанової друга фаза активної міграції населення за кордон може розпочатися після закінчення бойових дій та відкриття кордонів, коли чоловіки будуть возз'єднуватись зі своїми сім'ями за кордоном, а не в Україні. Такий прогноз виключно негативно впливатиме на подальшу повоєнну відбудову країни.

Прогнозування демографічної динаміки залишається ускладненим через відсутність повноцінної статистичної інформації, зокрема через неможливість збору даних на тимчасово окупованих територіях, а також через невизначеність щодо подальшого розвитку воєнних дій та надання публічного доступу до

інформації. Війна в будь-якому разі призводить до різкого зменшення чисельності населення, але демографічна ситуація в Україні була критичною і до початку повномасштабного вторгнення. Статистичні дані щодо чисельності населення наразі закриті до відкритого користування та не точні через окупацію певних територій та масштабні переміщення, однак оцінки дослідників свідчать про катастрофічні масштаби втрат. За різними підрахунками, поточна чисельність населення на підконтрольній уряду території України становить від 28-29 мільйонів до 34-35 мільйонів осіб. Оцінки ООН Е. Лібанової вказують на втрату близько 10 мільйонів осіб, або чверті нації, з початку повномасштабного вторгнення.

Скорочення населення зумовлене комплексом факторів, що діють одночасно – це і прямі втрати від військових дій, зокрема серед військовослужбовців та цивільного населення; також це підвищений рівень смертності через погіршення загальних умов життя (хронічний стрес, недостатнє харчування, переохолодження, обмежений доступ до якісної медичної допомоги, проблеми з імунізацією тощо); катастрофічне падіння рівня народжуваності через психоемоційний стан жінок, страх народжувати та виховувати дітей під час обстрілів, і зокрема через еміграцію жінок дітородного віку [46].

Важливим також є відтік молоді та дітей до 18 років, які вже облаштовують свій побут закордоном і по завершенню війни в Україні, можливо, не змінюватимуть свого місця проживання.

Таким чином, демографічна криза в Україні, що розвивалася протягом десятиліть, зазнала катастрофічного поглиблення внаслідок повномасштабної війни. Поєднання прямих втрат, надмірної смертності, обвалу народжуваності та масової міграції створює безпрецедентні виклики для майбутнього країни. Війна не просто додала кількісних втрат, вона кардинально змінила демографічну траєкторію, зробивши кризу значно глибшою та потенційно незворотною без вжиття надзвичайних заходів.

Війна та пов'язана з нею вимушена міграція суттєво впливають на статевовікову структуру населення України, створюючи довгострокові дисбаланси.

Переважна більшість українських біженців за кордоном – це жінки та діти. За даними Євростату та УВКБ ООН, жінки становлять близько 44-46%, діти – 32-35%, тоді як дорослі чоловіки – лише 18-27% від загальної кількості біженців у Європі. Найбільша частка серед жінок-біженців припадає на вікову групу 35-44 роки. Це означає відтік значної частини молодих жінок репродуктивного та економічно активного віку. Осіб віком від 60 років за кордоном перебуває 6% від загальної кількості. Через втрати на фронті, які в переважній більшості стосуються чоловіків працездатного віку, поглиблюється гендерний дисбаланс у відповідних вікових групах.

Серед внутрішньо переміщених осіб також переважають жінки (57-60%). Діти віком до 18 років становлять близько 21-24%, а особи віком 60 років і старше – 25%. Близько половини ВПО (51%) – люди працездатного віку (18-59 років). Значна частка домогосподарств ВПО є неповними сім'ями (7-10%) або включають осіб з інвалідністю (13-15%) [38, 24].

Війна також прискорює процес старіння населення, який був характерний для України і до 2022 року. Відтік молодших вікових груп за кордон та зниження народжуваності збільшують частку людей похилого віку. Середній вік населення України зріс з 41 до 45 років за останні кілька років.

Разом з тим в Україні зараз відчутне скорочення частки працездатного населення, та збільшення частки дітей і людей похилого віку, що підвищує навантаження на наявне працездатне населення та на систему соціального забезпечення і ринок праці. Зміна вікової структури та втрата кваліфікованих кадрів через міграцію негативно впливає на якість та кількість робочої сили.

Війна завдає подвійного удару по людському капіталу України. З одного боку, країна втрачає життя, переважно чоловіків працездатного віку, на полі бою. З іншого боку, відбувається масовий відтік за кордон найбільш освіченої та активної частини населення, зокрема жінок з вищою освітою. За даними досліджень, близько 70% українських біженок у Європі мають вищу освіту. Людський капітал є ключовим рушієм економічного розвитку. Його руйнація через прямі втрати та міграцію створює довгострокові перешкоди для

відновлення економіки та суспільства, оскільки втрачаються не лише робочі руки, а й знання, навички та підприємницький потенціал.

Попри значну кількість повернень, наміри тих, хто залишається переміщеним (як ВПО, так і біженці), змінюються з часом. Хоча більшість все ще висловлює бажання повернутися додому, ця частка поступово зменшується. Опитування Центру економічної стратегії (ЦЕС) наприкінці 2024 року показало, що вже менше половини біженців (43%) планують повертатися. Ключовою передумовою для повернення залишається безпека та остаточне завершення війни. Важливими факторами також є можливість знайти роботу, наявність житла та відновлення інфраструктури. Водночас зростає частка тих, хто вагається або вже не планує повертатися. ЦЕС прогнозує, що за кордоном можуть залишитися від 1,7 до 2,7 мільйона українців.

Війна та масова міграція спричинили глибоку кризу на українському ринку праці, що характеризується парадоксальним поєднанням гострого дефіциту кадрів та значного рівня безробіття. Більшість українських роботодавців називають брак кваліфікованих працівників однією з головних перешкод для діяльності та розвитку. За даними опитування Європейської бізнес-асоціації у квітні 2024 року, 74% компаній стикалися з дефіцитом кадрів, що на 19% більше, ніж восени 2023 року. Лише 7% підприємств не відчували кадрових проблем. Опитування НБУ та Державної служби зайнятості також підтверджують цю тенденцію, хоча й з дещо нижчими показниками (36% та 27% відповідно) [37].

Скорочення пропозиції робочої сили зумовлене кількома ключовими факторами, таким як мобілізація, виїзд мільйонів українців, переважно жінок працездатного віку та дітей, за кордон. За оцінками, близько 1,7 мільйона осіб, що виїхали, були працевлаштовані в Україні до повномасштабного вторгнення, що становить 10,6% довоєнної економічно активної частини населення.

У свою чергу, ситуація з ВПО для деяких регіонів виглядає як потенційний ресурс робочої сили, але їхня інтеграція в ринок праці на нових місцях ускладнена. Відчутна невідповідність навичок та кваліфікацій наявної робочої сили поточним потребам економіки, що змінилися внаслідок війни. Дефіцит

робочої сили має довгостроковий характер. Проблема полягає не лише в загальній кількості робочої сили, а в її якісних характеристиках (навички, кваліфікація), географічному розподілі та можливостях реальної інтеграції в ринок праці [40, 42].

Одним із найсерйозніших наслідків російської агресії та вимушеної міграції є прогресуюче обезлюднення значних територій України, особливо тих, що знаходяться поблизу лінії фронту, були під окупацією або зазнали масштабних руйнувань. Демографи попереджають про ризик перетворення окремих регіонів на «латиноамериканську пустку». Цей ризик характеризується формуванням територій з надзвичайно низькою щільністю населення, переважно літнього віку. Неможливість повернення значної частини ВПО та біженців до своїх домівок навіть після завершення війни через відсутність умов для життя. Зміна етнічного складу населення внаслідок виїзду та потенційного заселення інших груп. Також викликом для України є утворення великих малоконтрольованих «сірих зон», що може створювати ризики для національної безпеки в довгостроковій перспективі.

SWOT-аналіз дозволяє систематизувати внутрішні сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози, пов'язані з вимушеною міграцією населення України в умовах війни.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Висока стійкість населення. Українці демонструють надзвичайну стійкість, адаптивність та здатність до самоорганізації в умовах війни та переміщення, готовність працювати, відновлювати життя та бізнес навіть під обстрілами, що є важливим внутрішнім ресурсом.</p>	<p>Глибока демографічна криза. Катастрофічне скорочення чисельності населення, рекордно низька народжуваність, прискорене старіння населення. Проблеми ринку праці, а саме, дефіцит кваліфікованої робочої сили в одних секторах та високе</p>

Соціальна згуртованість та волонтерство. Високий рівень солідарності в суспільстві, масовий волонтерський рух та взаємодопомога відіграли ключову роль у реагуванні на кризу переміщення. Більшість ВПО відзначають позитивне ставлення з боку приймаючих громад.

Значна міжнародна підтримка. Україна отримує безпрецедентну гуманітарну, фінансову та технічну допомогу від міжнародних організацій, урядів іноземних держав та неурядових фондів, спрямовану як на підтримку ВПО всередині країни, так і біженців за кордоном.

Наявність державних механізмів. Існує законодавча база (Закон «Про забезпечення прав і свобод ВПО») та державні інституції, відповідальні за захист прав та підтримку ВПО. Діють програми фінансової допомоги, механізми реєстрації та обліку. Використовуються цифрові інструменти (портал «Дія») для спрощення доступу до послуг.

структурне безробіття в інших, особливо серед ВПО.

Економічна вразливість ВПО. Високий рівень бідності серед переміщених осіб, їхня залежність від соціальних виплат, втрата майна та заощаджень.

Невирішена житлова проблема. Критична нестача доступного та якісного житла для ВПО, неефективність існуючих програм, проблеми з тимчасовим житлом.

Масштабна психологічна травма. Значна поширеність стресових розладів, депресії серед населення.

Регіональні диспропорції та обезлюднення. Поглиблення економічної та соціальної нерівності між регіонами, спустошення прифронтових та зруйнованих територій.

Недосконалість державної політики. Прогалини та суперечності в законодавстві щодо ВПО, проблеми з реалізацією політики на місцях, недостатня координація між відомствами, бюрократичні перепони, домінування «тимчасових» підходів.

<p>Накопичений досвід. Україна має певний досвід реагування на вимушене переміщення, набутий у період 2014-2021 років, що дозволило швидше адаптувати деякі механізми підтримки після повномасштабного вторгнення.</p>	<p>Масштабні руйнування інфраструктури. Знищення значної частини житлового фонду, критичної та соціальної інфраструктури, що ускладнює повернення та відновлення.</p>
<p>Можливості</p>	<p>Загрози</p>
<p>Модернізація в рамках відновлення, а саме повоєнна відбудова дає унікальний шанс модернізувати інфраструктуру, житловий фонд та економіку за сучасними стандартами, впроваджуючи принципи «Build Back Better».</p> <p>Залучення міжнародних ресурсів. Використання значної міжнародної фінансової та технічної допомоги, а також залучення приватних інвестицій для фінансування проєктів відновлення та розвитку.</p> <p>Повернення та інтеграція людського капіталу. Створення сприятливих умов (безпека, житло, робота, соціальні гарантії) для повернення українських біженців та ВПО, особливо кваліфікованих фахівців, молоді та підприємців, та їхня ефективна реінтеграція.</p>	<p>Затягування війни. Продовження активних бойових дій призведе до нових руйнувань, людських втрат та хвиль переміщення, що ще більше поглибить існуючі кризи.</p> <p>Масштабне неповернення біженців. Ризик того, що значна частина (до 2,7 млн) українських біженців не повернеться додому навіть після війни, що буде означати незворотну втрату людського капіталу та демографічного потенціалу.</p> <p>Поглиблення демографічної кризи. Подальше скорочення народжуваності та висока смертність можуть призвести до незворотної депопуляції та зміни етнодемографічної структури країни.</p> <p>Економічна стагнація. Нездатність подолати дефіцит робочої сили,</p>

Керована імміграційна політика. Розробка та впровадження прозорої, зваженої та суспільно прийнятної імміграційної політики для залучення необхідної робочої сили та компенсації демографічних втрат.

Проведення структурних реформ. Використання кризи як поштовху для проведення глибоких реформ у сферах ринку праці, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, регіонального розвитку, спрямованих на підвищення стійкості та адаптивності країни.

Розвиток інноваційних галузей. Стимулювання розвитку високотехнологічних, наукоємних та менш трудомістких галузей економіки, що можуть стати новими драйверами зростання (наприклад, ВПК, ІТ).

Посилення ролі громад. Подальша децентралізація та надання місцевим громадам більших повноважень та ресурсів для вирішення проблем ВПО, відновлення та місцевого розвитку.

відновити зруйновану економіку та залучити інвестиції може призвести до довготривалої економічної стагнації та залежності від зовнішньої допомоги.

Соціальна напруга та конфлікти. Зростання конкуренції за обмежені ресурси (житло, робота, соціальна допомога) може призвести до посилення соціальної напруги між ВПО та приймаючими громадами, а також до інших соціальних конфліктів.

Втрата контролю над територіями. Ризик довгострокової або постійної окупації частини українських територій, що унеможливить повернення туди населення та відновлення.

«Втома» міжнародних партнерів. Потенційне зменшення обсягів міжнародної фінансової та політичної підтримки України через тривалість війни та появу інших глобальних криз.

Внутрішньополітична нестабільність. Можливі політичні кризи або неефективне управління можуть завадити консолідації зусиль

	для подолання наслідків війни та реалізації стратегії відновлення.
--	--

Ефективна державна політика, спрямована на збереження молодіжного та загалом людського потенціалу України, повинна, перш за все, враховувати необхідність перемоги у війні та подальшу післявоєнну відбудову країни, а також зміцнення її демократичних та ринкових інститутів. По-друге, ця політика має бути націлена на послаблення, а в ідеалі – на повне усунення сучасних ключових чинників, що зумовлюють міграцію української молоді [50].

За такої демографічної кризи в Україні необхідно розробити та впровадити комплексну повоєнну стратегію стимулювання народжуваності, що включатиме фінансову підтримку сімей з дітьми, розвиток доступної інфраструктури догляду за дітьми, програми підтримки батьківства, покращення репродуктивного здоров'я. Також варто посилити заходи щодо зниження передчасної смертності через покращення доступу до якісної медичної допомоги (особливо первинної ланки та кардіології), профілактику захворювань, популяризацію здорового способу життя та програм психічного здоров'я. Також необхідно забезпечити точний облік населення та демографічних процесів шляхом проведення повноцінного перепису населення після завершення війни.

Щодо міграційної політики, то необхідно розробити та активно впроваджувати державну стратегію повернення та реінтеграції українських біженців, створюючи безпечні умови, надаючи допомогу з житлом та працевлаштуванням, визнаючи здобуту за кордоном кваліфікацію та освіту; розпочати суспільний діалог та розробити прозору, керовану та соціально прийнятну імміграційну політику для залучення іноземної робочої сили в сектори з найбільшим дефіцитом, забезпечуючи при цьому захист прав мігрантів та їхню інтеграцію.

Важливим політичним рішенням є покращення заходів підтримки та адаптації для ВПО. Необхідно здійснити якісний перехід від тимчасових заходів підтримки до довгострокових стратегій інтеграції ВПО у приймаючих громадах.

Пріоритезувати вирішення житлової проблеми шляхом розширення програм будівництва соціального житла, надання пільгових кредитів на придбання житла, розробки механізмів оренди з правом викупу та ефективної системи компенсації за зруйноване майно. Впроваджувати цільові програми працевлаштування та перекваліфікації ВПО, враховуючи потреби регіональних ринків праці та специфічні бар'єри, з якими стикаються переселенці. Забезпечити безперешкодний доступ ВПО до всіх соціальних, медичних, освітніх та адміністративних послуг за місцем фактичного проживання. Розширити доступ до безоплатної правової та психосоціальної допомоги для ВПО. Удосконалити Єдину інформаційну базу даних про ВПО, забезпечивши її інтеграцію з іншими реєстрами та використовуючи її для моніторингу потреб та ефективності допомоги.

З регіональної точки зору необхідно розробити спеціальні комплексні програми для відновлення та розвитку деокупованих та прифронтових територій, що включатимуть безпекові заходи (розмінування), відбудову інфраструктури, економічні стимули та соціальну підтримку, з метою запобігання їхньому остаточному обезлюдненню.

3.2. Політика країн ЄС та інших країн світу щодо зовнішніх мігрантів з України

За більш ніж 3 роки повномасштабного вторгнення більшість країн розробили програми підтримки, успішно їх реалізували, модернізували та створили нові. Політика Європейського Союзу та інших країн світу зосереджені переважно на тому, як продовжити підтримку зусиль української армії щодо відбиття російського вторгнення. Однак іншим важливим питанням все ще залишається підтримка мільйонів переміщених українців. Одним із заходів підтримки українців є Директива про тимчасовий захист (ДТЗ). Тимчасовий захист – це винятковий захід для забезпечення негайного та тимчасового захисту у разі масового напливу або неминучого масового напливу переміщених осіб з

країн, що не входять до ЄС, які не можуть повернутися до своєї країни походження. Директива про тимчасовий захист, яка була прийнята після конфліктів у колишній Югославії, була вперше задіяна Радою у відповідь на безпрецедентне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, щоб надати швидку та ефективну допомогу людям, які вимушено залишають Україну. Директива про тимчасовий захист надає ЄС готовий правовий інструмент для вирішення таких надзвичайних ситуацій.

З моменту своєї першої активації 5 березня 2022 року ДТЗ надала негайний захист понад 4 мільйонам українців, дозволивши їм отримати доступ до житла, ринку праці, медичної допомоги та освіти по всьому Європейському Союзу, а також інші пільги різною мірою залежно від країни-реципієнта.

За положеннями Директиви – тимчасовий захист надається від одного до трьох років. Для біженців з України Директива автоматично подовжувалась до 2025 року, але 25 червня 2024 року Рада ЄС ухвалила рішення про продовження тимчасового захисту до 4 березня 2026 року для ще понад 4 мільйонів українців.

Загалом постає питання «тимчасовості» даної Директиви через повторні продовження терміну дії ДТЗ, які підкреслюють суперечність між її тимчасовим характером та реальністю затяжної війни. Кожне продовження забезпечує негайне полегшення для українців, але відкладає вирішення питання про те, що відбудеться далі. Ця невизначеність впливає на здатність біженців приймати довгострокові рішення (наприклад, щодо житла, кар'єри, освіти дітей) і навантажує ресурси приймаючих країн, виділені в рамках «тимчасової» схеми. Відсутність чіткого плану після завершення дії ДТЗ створює ризик майбутнього хаосу або перевантаження стандартних систем надання притулку [9].

Для першого прикладу було обрано Німеччину, яка за кількістю відповідей в опитуванні посіла перше місце як найпривабливіша країна для переміщення. Німеччина імплементувала Директиву про тимчасовий захист через параграф 24 Закону про перебування («AufenthG»), надаючи тимчасовий захист. Важливим кроком стало переведення українських біженців з режиму Закону про пільги для шукачів притулку («Asylbewerberleistungsgesetz», скорочено «AsylbLG») до

стандартної системи соціального забезпечення (Соціальний кодекс, Книга II/XII) з 1 червня 2022 року. Це надало доступ до допомоги «Bürgergeld» («гроші для громадян»), що забезпечує базовий рівень доходу. Станом на 2024 рік стандартна ставка для одинокої дорослої особи становила 563 євро на місяць. Однак, існують пропозиції щодо змін з квітня 2025 року для новоприбулих українців, які передбачають переведення їх на нижчі виплати за Законом про пільги для шукачів притулку та запровадження перевірки матеріального стану. Також плануються жорсткіші санкції за відмову від запропонованої роботи [43].

Одним з основних інтеграційних заходів у Німеччині є інтеграційні курси, що адмініструються Федеральним відомством у справах міграції та біженців (BAMF). Ці курси охоплюють вивчення німецької мови (до рівня B1) та орієнтаційний модуль (вивчення історії, культури та правової системи Німеччини). Участь у курсах, як правило, є безкоштовною для українських біженців, а центри зайнятості (Jobcenter) часто вимагають їх відвідування як умову отримання допомоги «Bürgergeld». Після завершення інтеграційного курсу доступні професійні мовні курси (до рівня C1), спрямовані на підготовку до конкретних професій, що також фінансуються BAMF або Федеральним міністерством праці та соціальних справ (BMAS).

Також є інтеграційні заходи на ринку праці, так як статус тимчасового захисту надає повний доступ до нього. Центри зайнятості (Jobcenter) відіграють ключову роль у працевлаштуванні та наданні підтримки. Існують спеціальні ініціативи, такі як програма «Турбо для інтеграції на ринку праці», що мають на меті прискорити працевлаштування після завершення інтеграційних курсів. Визнається, що високий рівень участі в інтеграційних курсах впливає на початкові показники зайнятості, оскільки біженці приділяють час навчанню.

Важливо, що забезпечується доступ до системи освіти, включаючи університети. Німецька служба академічних обмінів (DAAD) пропонує стипендії та підтримку для українських студентів. Навчання в державних університетах переважно безкоштовне, за винятком можливих зборів у Баден-Вюртенберзі та Баварії для студентів з країн не Європейського Союзу (хоча власники статусу за

параграфом 24 часто звільнені від стягнення коштів). Визнання іноземних кваліфікацій можливе, але процедура може бути складною та коштовною (до 600 євро, та додаткові витрати на переклад тощо). Центральне управління з питань іноземної освіти (ZAB) надає послуги з оцінки документів про освіту.

Німеччина вже стикалась з питаннями, які виникають під час притоку біженців в країну, тому має досвід інтеграційної політики. Зокрема, політика «Wir schaffen das» («Ми впораємося») Ангели Меркель у 2015 році під час кризи сирійських біженців була зосереджена на гуманітарному прийомі та інтеграції. Пізніше Меркель визнала проблематику концепції «Multikulti» та наголосила на важливості інтеграції, в тому числі в питаннях мови, культурних норм тощо. Для біженців з України була застосована специфічна загальноєвропейська Директива про тимчасовий захист, яка надала спрощені та гармонізовані права з самого початку, чим пришвидшила отримання допомоги українцям на відміну від стандартної процедури надання притулку, з якою зіткнулися багато біженців у 2015-2016 роках. Переведення українців до стандартної системи соціального забезпечення («Bürgergeld»), а не утримання їх на нижчих виплатах для шукачів притулку, разом із розгалуженою мережею обов'язкових/фінансованих інтеграційних та мовних курсів, вказує на політику, розраховану не лише на короткостроковий притулок. Ініціатива «Job-Turbo» додатково підсилює прагнення до працевлаштування. Такий структурований підхід передбачає стратегію підготовки біженців до потенційно тривалого або навіть постійного перебування шляхом надання їм необхідних навичок та інтеграції в систему соціального захисту [1].

Однак, з квітня 2025 року будуть запроваджені зміни для новоприбулих у наданні захисту, зокрема мова йде про зменшення розміру виплат та ретельнішу перевірку матеріального стану, які можуть сигналізувати про перехід до вибіркової системи надання пільг. Це може бути зумовлено зростанням витрат, політичним тиском або бажанням стимулювати працевлаштування. Така зміна може створити дворівневу систему серед українських біженців залежно від дати прибуття. Запропонована зміна диференціює між існуючими бенефіціарами та

новоприбулими. Цей потенційний зсув означає, що початкова політика відкритих дверей може досягати своїх меж або зазнавати перегляду, що потенційно вплине на майбутніх прибулих та створить нерівність у межах українського угруповання в Німеччині.

Наступною розглянемо міграційну політику Великої Британії (посіла 2-ге місце в опитуванні про потенційні країни для переміщення). Об'єднане Королівство не бере участі в Директиві про тимчасовий захист від Європейського Союзу і використовує власні спеціальні візові схеми, такі як: «Дім для українців» («Homes for Ukraine», HfU) (діюча) та вже закриті «Схема для родин з України» («Ukraine Family Scheme») і «Схема продовження перебування для українців» («Ukraine Extension Scheme»). Початково візи видавалися на 3 роки, пізніше термін для нових заявників за діючою програмою скоротили до 18 місяців. Сама схема «Дім для українців» («Homes for Ukraine», HfU) вимагає наявності спонсора у Великій Британії, який надає житло щонайменше на 6 місяців. Вимоги до спонсорів нещодавно були посилені – спочатку спонсором могла бути будь-яка особа з дозволом на перебування від 6 місяців, тепер лише громадяни Великої Британії або особи зі статусом постійного резидента (settled status). Уряд надає спонсорам не обов'язкові щомісячні виплати подяки (350 фунтів на початку, 500 фунтів після 12 місяців і до 2 років). Місцеві ради також проводять перевірки («DBS check»), зокрема обстежують чи безпечне і придатне для проживання житло, і особливу увагу приділяють перевірці даних спонсорів.

Власники віз мають право працювати, навчатися, отримувати доступ до державних коштів (соціальні виплати, наприклад, «Universal Credit») та користуватися Національною службою охорони здоров'я (NHS). При прибутті біженцям надається одноразова виплата 200 фунтів. Центри зайнятості («Jobcentre Plus») надають допомогу з оформленням виплат та пошуком роботи. Забезпечується доступ до отримання номера національного страхування («National Insurance number»).

Схема продовження дозволу для українців (Ukraine Permission Extension, UPE) дозволяє продовжити перебування ще на 18 місяців з початку 2025 року, але

програма має обмежений доступ. Зокрема участь можуть приймати ті, хто прибув за схемами для українців: «Ukraine Sponsorship Scheme» («Homes for Ukraine»); «Ukraine Family Scheme»; «Ukraine Extension Scheme»; діти, народжені у Великій Британії після 18 березня 2022 року, якщо один із батьків має дозвіл на перебування за українськими схемами; також можна претендувати на UPE, якщо біженець раніше мав дозвіл на перебування за українською схемою й зараз має дійсну візу на проживання у Великій Британії. Позиція уряду наголошує на тимчасовому характері програм, посиляючись на бажання українського уряду повернути громадян для відбудови України. Українці, які бажають залишитися на постійній основі, повинні перейти на інші категорії віз (наприклад, робочу або сімейну візу тощо), якщо вони відповідають стандартним вимогам [11].

Підтримування британським урядом статусу тимчасовості створює потенційну довгострокову проблему інтеграції, оскільки біженці будують життя протягом 3, 4, 5 років, але не мають чіткого шляху до постійного проживання, якщо не відповідають стандартним імміграційним маршрутам. Дана політика інтеграції біженців, зокрема закриття «Схеми для родин» та посилення вимог до спонсорів HfU у лютому 2024 року, підкреслює принципово тимчасовий підхід до захисту українців. Це звужує шляхи для новоприбулих, особливо для тих, хто бажає приєднатися до членів родини, які самі перебувають на тимчасових українських візах. Це свідчить про зміну політики від широкого гуманітарного прийому до більш контрольованої, залежної від спонсорів системи, що узгоджується зі скороченням терміну дії візи для новоприбулих [1, 9, 13].

Трійку лідерів в опитуванні серед країн привабливих для переміщення замикала Канада. Маючи значну українську діаспору, Канада швидко відреагувала на повномасштабне вторгнення, запровадивши спеціальну програму CUAET для полегшення тимчасового в'їзду українців. Програма CUAET була запущена у березні 2022 року як прискорений шлях для отримання тимчасового притулку в Канаді для громадян України та членів їхніх сімей, які рятувалися від війни. Програма дозволяла отримати візу для тимчасового

проживання терміном до 3 років (або на термін дії паспорта) та одночасно подати заяву на отримання відкритого дозволу на роботу (open work permit).

Наразі прийом нових заяв за програмою CUAET було завершено (від 15 липня 2023 року). Особи, чії заяви були схвалені, мали прибути до Канади до 31 березня 2024 року, щоб скористатися спеціальними заходами підтримки CUAET. Ті, хто прибув після цієї дати, підпадають під загальні вимоги для в'їзду до Канади. Українці, які прибули до Канади за програмою CUAET до 31 березня 2024 року та мають дійсний тимчасовий статус, можуть подати заяву на продовження свого перебування (як відвідувачі, працівники або студенти) до 31 березня 2026 року. Після 31 березня 2026 року за подання таких заяв стягуватиметься стандартна плата. Поки заява на продовження розглядається, заявники можуть продовжувати працювати або навчатися.

Учасники програми CUAET мали право отримати відкритий дозвіл на роботу терміном до 3 років. Дозвіл на роботу міг містити обмеження – наприклад, на роботу в сфері охорони здоров'я чи догляду за дітьми, якщо заявник не пройшов медичний огляд. Такі обмеження можна було зняти після проходження огляду. Уряд Канади надавав одноразову фінансову допомогу (3000 канадських доларів на дорослого та 1500 на дитину) для новоприбулих за CUAET (до 30 червня 2024 року). Також надавалась тимчасова екстрена допомога з житлом для прибулих до 31 березня 2024 року. Зараз існують провінційні програми допомоги з житлом та ресурси для пошуку. Українці з тимчасовим статусом мають доступ до безкоштовних послуг з поселення (допомога з пошуком житла, роботи, мовні курси, реєстрація дітей до школи тощо). Ці послуги надаються спеціалізованими агенціями. За допомогою програми наявний доступ до субсидій на дитячий догляд та безкоштовної державної шкільної освіти [1].

Програма CUAET сама по собі не надає прямого шляху до статусу постійного мешканця Канади. Українці, які бажають залишитися в Канаді на постійній основі, повинні відповідати вимогам існуючих імміграційних програм.

Наступною країною для огляду міграційної політики є Сполучені Штати Америки, які не маючи географічної близькості до України, застосували інші

механізми для прийому українців, що рятуються від війни, головним чином через програми гуманітарного пароллю та надання Статусу тимчасового захисту (TPS).

У квітні 2022 року була запущена програма «Єднання заради України» (U4U), як основний канал для в'їзду українців до США. Вона базується на концепції гуманітарного пароллю – дозволу на тимчасовий в'їзд та перебування в країні з гуманітарних причин або міркувань значної суспільної користі. Ключовою особливістю U4U є вимога наявності спонсора (supporter) у США. Для участі в програмі необхідно пройти складний процес перевірок як біженцю, так і спонсору.

Бенефіціарами мають бути громадянами України (з дійсним паспортом) або їхні найближчі родичі (подружжя, цивільні партнери, неодружені діти до 21 року), які проживали в Україні безпосередньо до 11 лютого 2022 року і були переміщені внаслідок вторгнення; перебувати за межами США; мати схваленого спонсора; пройти перевірки безпеки та біометричні перевірки; відповідати вимогам щодо вакцинації. Діти до 18 років повинні подорожувати з батьками або законними опікунами.

Спонсорами за програмою, в свою чергу, мають бути громадянами США, законними постійними мешканцями або мати інший легальний статус у США; пройти перевірки безпеки; продемонструвати достатні фінансові ресурси для підтримки бенефіціара. Конкретний рівень доходу не встановлено, але рекомендується відповідати 125% федерального рівня бідності. Спонсором може виступати група осіб або організація, але форму має підписати конкретна особа. Спонсор несе відповідальність за фінансову та практичну підтримку (житло, базові потреби).

Пароль надається на термін до двох років. Особи, які отримали пароль, мають право подати заяву на отримання дозволу на працевлаштування («Employment Authorization Document», EAD).

Поточний статус програми визначають як такий, що призупинений. З 28 січня 2025 року USCIS призупинила прийом нових заяв для програми U4U у зв'язку з виконавчим наказом про перегляд усіх програм гуманітарного пароллю.

Розгляд поданих раніше заяв та видача нових дозволів на подорож призупинені до завершення перегляду. Навіть наявність дійсного дозволу на подорож не гарантує в'їзд.

TPS (Статусу тимчасового захисту) – це інший механізм тимчасового захисту, що надається громадянам країн, де триває збройний конфлікт, сталися природні катастрофи або існують інші надзвичайні та тимчасові умови, що унеможливають безпечно повернення. Поточний період дії TPS для українців продовжено до 19 жовтня 2026 року. Бенефіціари повинні перереєструватися протягом встановлених періодів для збереження статусу. Деякі дозволи на роботу (EAD), видані раніше, були автоматично продовжені до 19 квітня 2026 року.

TPS надає захист від депортації та право на отримання дозволу на роботу (EAD). Бенефіціари також можуть подати заяву на отримання дозволу на виїзд за кордон та повернення (travel authorization). На відміну від пароллю U4U, TPS надає тимчасовий легальний статус, а не просто легальну присутність.

Важливо наголосити, що ані U4U, ані TPS не є прямим шляхом до отримання статусу постійного мешканця США (грін-карти) [1, 9, 10, 11, 12].

Але найважливішою є політика України відносно розробки стратегій повернення українців назад на Батьківщину, забезпечивши їм для цього необхідні умови. Зокрема питанням повернення громадян України займається Міністерство національної єдності, яке було реорганізоване з Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Такі зміни відображають зміну акцентів у державній політиці. Офіційна позиція українського уряду підкреслює бажання, щоб громадяни поверталися добровільно для відбудови країни, коли це стане безпечно.

Український фокус на заохоченні повернення потребує узгодження з політикою приймаючих країн. Країни, що пропонують сильну інтеграційну підтримку та потенційні довгострокові шляхи (як Німеччина), можуть ненавмисно діяти всупереч українським цілям повернення. Натомість країни, що наголошують на тимчасовості (як Велика Британія), більше узгоджуються з

цілями України, але можуть створювати труднощі для біженців, які не бажають або не можуть повернутися найближчим часом.

Аналіз політики країн ЄС та інших держав щодо українських біженців після лютого 2022 року виявляє складний ландшафт, що характеризується як спільними підходами, так і значними національними відмінностями. Спільним знаменником стала швидка активація механізмів тимчасового захисту (ДТЗ в ЄС або аналогічних національних схем), що забезпечило негайний доступ до основних прав. Однак рівень соціальної підтримки, підходи до інтеграції та довгострокові перспективи для біженців суттєво різняться. Німеччина демонструє сильну орієнтацію на інтеграцію, Велика Британія наголошує на тимчасовості та спонсорстві. Американська модель реагування, що спирається на тимчасові статуси (пароль, TPS) та приватне спонсорство (U4U), а також закриття канадської програми CUAET, створює значно більшу довгострокову невизначеність для українських біженців порівняно з більш стандартизованим підходом ЄС [1, 9, 13].

ВИСНОВКИ

Сутність вимушеної міграції полягає в недобровільному переміщенні людей, спричиненому зовнішніми факторами примусу, такими як конфлікти, насильство, переслідування, порушення прав людини, стихійні та антропогенні катастрофи, а також певні проєкти розвитку. Ключовими характеристиками цього процесу є раптовість, масштабність, глибока вразливість переміщених осіб (фізичну, правову, соціально-економічну) та неминучі втрати (матеріальні, соціальні, психологічні), що часто супроводжуються травматичним досвідом. Ці характеристики взаємопов'язані та створюють каскад викликів для постраждалих.

Проаналізовано внутрішні та зовнішні міграційні процеси 2014-2021 років та з 2022 року – дотепер. Аналіз просторово-часових аспектів внутрішнього переміщення в Україні виявив складну та динамічну картину, зумовлену двома основними хвилями російської агресії. Перша хвиля (2014 – початок 2022 року) призвела до переміщення близько 1,5 мільйона осіб переважно з Криму та Донбасу, які сконцентрувалися в прилеглих регіонах та столиці, створивши затяжну кризу для значної частини населення, що характеризувалася високою часткою вразливих груп (пенсіонери, жінки, особи з інвалідністю).

Повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року трансформувало регіональну проблему на загальнонаціональну кризу безпрецедентного масштабу, з піковими показниками внутрішнього переміщення до 8 мільйонів осіб. Хоча згодом відбулося значне повернення населення (близько 4,2 млн осіб), станом на кінець 2024 – початок 2025 року в Україні залишалось близько 3,7 мільйона фактично переміщених осіб (за оцінками МОМ) та понад 4,6 мільйона офіційно зареєстрованих ВПО. Географія переміщення охопила всю країну, хоча основні потоки походять зі східних та південних областей, а приймаючими регіонами з найбільшою концентрацією ВПО стали Дніпропетровська, Харківська області та м. Київ і Київська область.

Наявність родичів, друзів, знайомих, знання мови, інформація про ринок праці та житло, а також відпрацьовані логістичні маршрути – все це стало потужною передумовою для швидкого та масового вимушеного виїзду українців саме у західному напрямку після 24 лютого 2022 року. Люди прямували туди, де вже існувала певна інфраструктура підтримки та були знайомі контакти, що пояснює географію перших хвиль біженців.

Завдяки опитуванню виявлено складне ставлення молоді до міграційних процесів. З одного боку, існує висока готовність до тимчасового виїзду за кордон, зумовлена пошуком безпеки, кращих умов життя та розвитку. З іншого боку, молодь усвідомлює значні труднощі та емоційні виклики, пов'язані з міграцією, зокрема розлуку з близькими та необхідність адаптації. Розуміння цих факторів є критично важливим для розробки політики, спрямованої на утримання молоді в Україні та створення умов для її самореалізації на батьківщині.

Прості моделі, що пояснювали довоєнну міграцію, виявляються недостатніми для охоплення всієї складності поточної ситуації. Необхідний інтегрований підхід, що поєднує розуміння структурних чинників (війна, економіка, політика) з аналізом мікрорівневих процесів прийняття рішень індивідами та домогосподарствами в умовах війни та невизначеності.

Визначено, що ефективна та стратегічно обґрунтована державна міграційна політика України повинна бути спрямована на формування стійкої системи соціально-економічної безпеки держави, її здатності протистояти гібридним викликам і загрозам. Визначальна роль у цьому процесі належить молоді, особливо в контексті відновлення людського капіталу як стратегічно важливого ресурсу для подолання соціально-економічних наслідків триваючої воєнної агресії, внутрішніх конфліктів і розколів. Таким чином, існують вагомі підстави стверджувати про посилення гострих соціальних проблем за всіма складовими соціальної стабільності. Відповідно, цілком закономірно, що за кожним із цих компонентів зросли міграційні настрої серед молодого населення.

Аналіз політики країн ЄС та інших держав щодо українських біженців після лютого 2022 року виявляє складний ландшафт, що характеризується як

спільними підходами, так і значними національними відмінностями. Спільним знаменником стала швидка активація механізмів тимчасового захисту (ДТЗ в ЄС або аналогічних національних схем), що забезпечило негайний доступ до основних прав. Основними викликами залишаються забезпечення житлом, інтеграція на ринку праці, подолання психологічних наслідків війни та невизначеність, пов'язана із закінченням терміну дії тимчасового захисту.

Визначено необхідність продовжувати підтримку ініціатив, що покращують умови в Україні як передумову для сталого повернення. Необхідно підтримувати інформаційні кампанії та практичну допомогу для тих, хто обирає добровільне повернення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 4.3 million under temporary protection in January 2025. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250310-2> (дата звернення: 30.04.2025).
2. 83% молодих українців хочуть виїхати за кордон: це вирок чи виклик? URL: https://lb.ua/blog/andrii_dlihach/635194_83_molodih_ukraintziv_hochut_viihati.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.04.2025).
3. Forced displacement - European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/forced-displacement_en (дата звернення: 30.04.2025).
4. Leipzig helps Ukraine e.V. : веб-сайт. URL: <https://leipzig-helps-ukraine.de/uk/category/sgb-ii-uk/> (дата звернення: 30.04.2025).
5. Loginova M. The methodology of socio-geographical research of the internal displacement of the population. *Часопис соціально-економічної географії*. 2019. Вип. 27. С. 20-27.
6. Mikheieva, O., Kuznetsova, I. Internally displaced and immobile people in Ukraine between 2014 and 2022: Older age and disabilities as factors of vulnerability. *Migration Research Series*, 77, 2023 URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/pub2023-031-r-mrs77-internally-displaced.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).
7. Parenjuk V., Provotar N., Mezentsev K. (2021). Youth migration in Ukraine: regional dimension. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology»*, Vol.54. P. 240-253.
8. Temporary Protection Directive – European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762373/EPRS_BRI\(2024\)762373_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762373/EPRS_BRI(2024)762373_EN.pdf) (дата звернення: 30.04.2025).

9. Temporary protection. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/asylum-eu/temporary-protection_en (дата звернення: 30.04.2025).

10. Ukraine Permission Extension Scheme. URL: [https://ua.opora.uk/ukraine-permission-extension#:~:text=Ukraine%20Permission%20Extension%20Scheme%20\(UPE,%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%89%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%2018%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2](https://ua.opora.uk/ukraine-permission-extension#:~:text=Ukraine%20Permission%20Extension%20Scheme%20(UPE,%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%89%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%2018%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2). (дата звернення: 30.04.2025).

11. Ukrainians in the EU: What Is Next After the Temporary Protection Directive? URL: <https://www.migrationpolicy.org/events/eu-temporary-protection-directive-ukrainians> (дата звернення: 30.04.2025).

12. Uniting for Ukraine (U4U) гуманітарна програма США для українців. URL: [https://visaglobal.com.ua/uk/vizi-v-ssha/uniting-for-ukraine/#:~:text=%D0%A9%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%84%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20\(U4U\)%3F&text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%94%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%8E%20%D1%81%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%8E%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F,%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96](https://visaglobal.com.ua/uk/vizi-v-ssha/uniting-for-ukraine/#:~:text=%D0%A9%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%84%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20(U4U)%3F&text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%94%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%8E%20%D1%81%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%8E%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F,%D1%82%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96). (дата звернення: 30.04.2025).

13. Work and benefits: Homes for Ukraine – GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/guidance/work-and-benefits-homes-for-ukraine> (дата звернення: 30.04.2025).

14. Бараняк І. Теоретико-концептуальні підходи до дослідження вимушеної міграції населення. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55.
15. Батиченко С., Мельник Л., Уліганець С., Левінськова Н. Вимушена міграція населення у часи повномасштабного вторгнення росії в Україну. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Географія. 2022. Вип. 4 (85). С. 16-19.
16. Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Махонюк О. В., Карп'як М.О. Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал Карпатського регіону: електронне наукове видання. Львів, 2021. 67с.
17. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Левицька О. О. Сучасні детермінанти актуалізації міграції молоді України та її регулювання: превоєнний контекст. *Академічні візії*. 2023. Випуск 24. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/663/604> (дата звернення: 30.04.2025).
18. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. 2022. Вип. 67. С. 43-48.
19. Вплив війни на молодь в Україні. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf (дата звернення: 30.04.2025).
20. Втеча від війни чи свідомий виїзд. Як змінилася міграція з України і якими будуть її наслідки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93px84133jo> (дата звернення: 30.04.2025).
21. Громадська організація «Інститут молоді» : веб-сайт. URL: <https://inmol.org/mihratsijni-nastroi-ukrainskoi-molodi/> (дата звернення: 30.04.2025).
22. Гудзеляк І. Географія населення: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с.
23. Демографічна яма на десятиліття: як масовий відплив українців змінює країну. URL: <https://uraua.info/2025/02/demografichna-yama-na->

desyatylittya-yak-masovyj-vidplyv-ukrayincziv-zminyuye-krayinu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.04.2025).

24. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 30.04.2025).

25. Європа без бар'єрів. Стратегія міграційної політики до 2025 року: основні положення. URL: <https://europewb.org.ua/strategiya-migratsijnoyi-polityky-do-2025-roku/> (дата звернення: 30.04.2025).

26. Завгородня В.М., Полянська Є.А. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №6. С. 402-405.

27. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну — дослідження Громадянської мережі ОПОРА : веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791#%D0%A5%D1%82%D0%BE%20%D1%96%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D1%94%20%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD%20%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97> (дата звернення: 30.04.2025).

28. Корнієнко О.О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : 08.00.07. Київ, 2018. 221 с.

29. Левицька О., Мульська О. Моделювання інтенсивності зовнішньої міграції населення України в умовах посилення середовища виштовхування. *Економіка України*. 2020. №9. С. 48-65.
30. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 11–26.
31. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. С. 17-18.
32. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Цимбал О.І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022, №2(48), С. 37-57.
33. Майданік І.П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 206 с.
34. Малиновська О.А. Міграційна політика: українські реалії: монографія. Київ: НІСД, 2018. 390 с.
35. Мезенцев К., Провотар Н., Паренюк В. Економічні фактори регіональної диференціації безробіття та міграційних намірів молоді в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2020. Вип. 1-2 (76-77). С. 16-23.
36. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.
37. Міністерство соціальної політики України : веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2025).
38. ООН : веб-сайт. URL: <https://ukraine.un.org/en> (дата звернення: 30.04.2025).
39. Позняк О.В., Лібанова Е.М. Українське суспільство: Міграційний вимір. 2018. С. 16-19, С. 76-80.
40. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналітична доповідь / за ред. Потапенка В. Київ : НІСД, 2023. 33 с. URL:

https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf

(дата звернення: 30.04.2025).

41. Результати опитування «Дослідження міграційних потоків молоді в Україні» проведені Тихоненко В.О. URL:

<https://forms.gle/MbLLaWLM6WeJGkL88>

42. Риндзак О.Т. Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України : дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : 08.00.07. Вінниця, 2020. 516 с.

43. Як українці та інші мігранти знаходять захист у Німеччині. URL: <https://migrando.de/uk/blog/aufenthaltstitel/24-aufenthg/> (дата звернення: 30.04.2025).

44. Садова У.Я. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття. Львів, 2019. 110 с.

45. Скільки в Україні переселенців і яку допомогу вони отримали в липні 2021 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenczi-ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut> (дата звернення: 30.04.2025).

46. Скільки населення в Україні: оцінка на сьогодні та прогноз до 2051 року. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-naselennya-ukrayini-otsinka-sogodni-1727847652.html> (дата звернення: 30.04.2025).

47. Следь О.М. Вимушена міграція: ознаки поведінки та фактори впливу. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2019. Вип. №1 (20). С. 63-70.

48. Соціальна географія: підручник / За ред. Л. Немець, К. Мезенцева. Київ: Фенікс, 2019.

49. Стратегія міграційної політики до 2025 року: основні положення. URL: <https://europewb.org.ua/strategiya-migratsijnoyi-polityky-do-2025-roku/> (дата звернення: 30.04.2025).

50. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

51. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь. Київ, 2018. 396 с.

52. Українські біженці в Європі: червень 2022. Дослідження поведінки та настроїв українців, що були вимушені виїхати в Європу внаслідок війни з росією. Друга хвиля дослідження. URL: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0000427>

53. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля дослідження. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-troh-rokiv-za-kordonom.pdf>
(дата звернення: 30.04.2025).

54. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

ДОДАТКИ

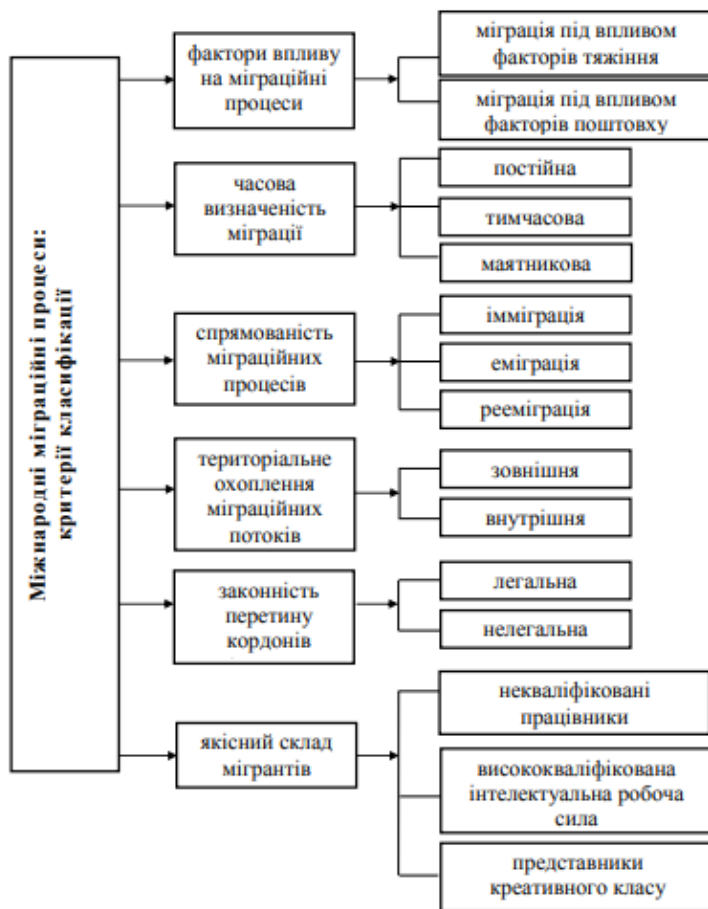

Рис. А.1 Міжнародні міграційні процеси: критерії класифікації

Джерело [22]

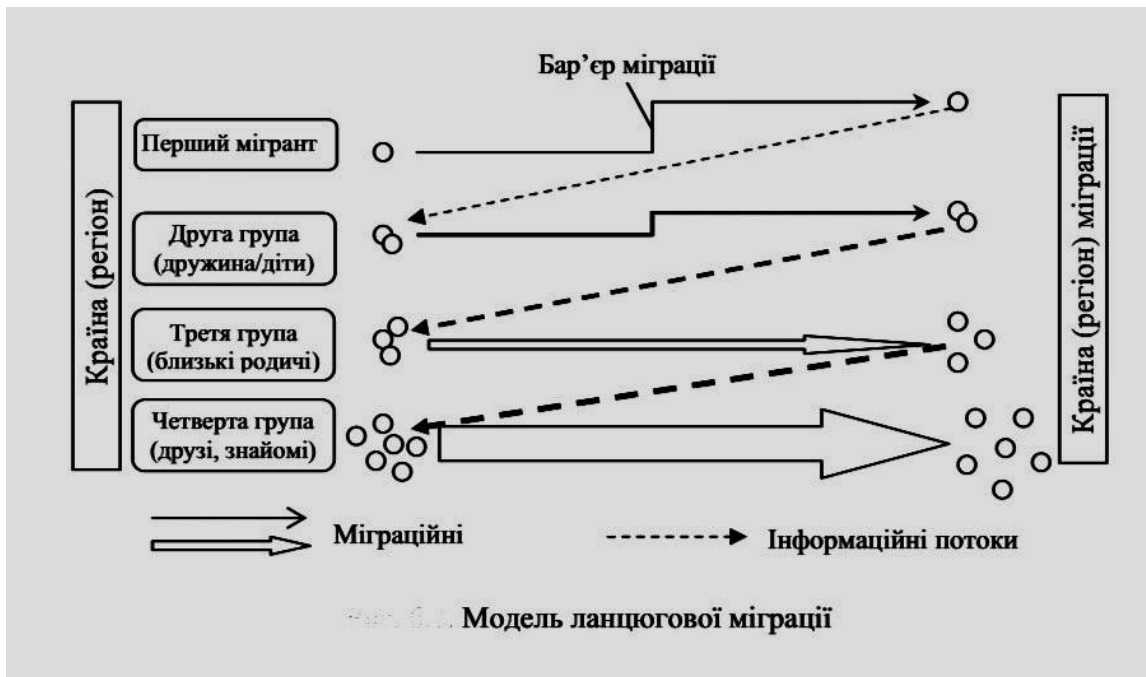

Рис. Б. 1 Модель ланцюгової міграції

Джерело [22]

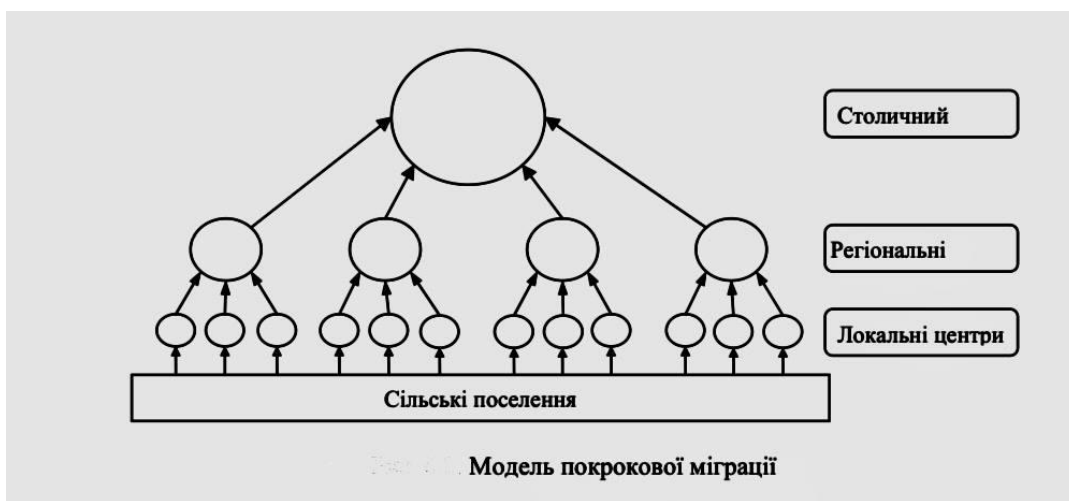

Рис. Б. 2 Модель покрокової міграції

Джерело [22]